बलसागर भारत..

पू. साने गुरुजींच्या जन्मशताब्दिनिमित्त प्रकाशित

बलसागर भारत....

(साने गुरुजींच्या देशभक्तीपर गीतांचा संग्रह)

साने गुरुजी

श्री

श्री समर्थ साई वितरण, पुणे.

प्रकाशक / मुद्रक :
श्री. सुनील अंबिके
श्री समर्थ साई वितरण
१५६, मंगळवार पेठ, पुणे ११.

पत्रव्यवहार :
४२६, सोमवार पेठ,
बरके आळी, पुणे ४११००१.

प्रथमावृत्ती :
श्रीराम नवमी
२५ मार्च, १९९९

सर्वहक्क :
प्रकाशकाधिन.

मुखपृष्ठ :
ल. म. कडू

मुद्रणस्थळ :
श्री समर्थ साई मुद्रण
४२६, सोमवार पेठ, पुणे १.

मूल्य :
रुपये **साठ** फक्त.

पू. साने गुरुजींच्या देशभक्तीपर राष्ट्रीय कविता व गीतांचा हा तेजस्वी संग्रह आहे. साने गुरुजी हे स्वातंत्र्यलढ्यातील एक झुंजार स्वातंत्र्यसैनिक, आदर्श शिक्षक, विविध प्रकारचे लेखन करणारे प्रतिभावान साहित्यिक, आंतरभारतीचे प्रवर्तक आदी नात्याने मराठी मुलुखाला चिरपरिचित आहेत.

आपल्याला वाणी आणि लेखणी ही ईशकृपेने लाभलेली वरदाने देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी सर्वस्व समर्पणवृत्तीने त्यांनी वाहिलेली होती.

गुरुजींनी बाल, तरुण, प्रौढ यांच्यासाठी खूप खूप लिहिले. हे जरी खरे असले, तरी त्यांचा पिंड हा मूलत: कवीचा होता. ते कवी हृदयाचे होते. 'या कविता म्हणजे माझे जीवन!.....' असे त्यांनीच म्हटलेले आहे.

Walt Withman या अमेरिकन कवीच्या कविता गुरुजींना फार आवडत असत. या कवीच्या काव्यसंग्रहाला दिलेले नाव Leaves of Grass याची मोहिनी गुरुजींच्या मनावर फार पडलेली होती. त्यांनी आपल्या मनाशी असे ठरविले होते की, आपला कवितासंग्रह जर पुढेमागे निघाला तर त्यालाही आपण 'तृणपर्णे' असेच नाव द्यावयाचे. पण पुढे त्यांनी 'तृणपर्णे' हे नाव न देता 'पत्री' असे नाव दिले. 'पत्री' या गुरुजींच्या

काव्यसंग्रहाला आचार्य स. ज. भागवत यांची विस्तृत अशी आशयघन प्रस्तावना लाभलेली आहे. 'पत्री' या नावाबद्दल आचार्यांनी लिहिले आहे, "'पत्री' या नावाने काव्याची सहजस्फुर्तता, कवीची शालिनता आणि भक्ती स्पष्ट होते. अमेरिकन तृणपर्णात भारतीय भक्ती मिसळली की, 'पत्री' तयार होते."

'पत्री' या काव्यसंग्रहात गुरुजींनी लिहिलेल्या ईशभक्तीपर, लौकिक संसारविषयक आणि देशभक्तीपर कविता समाविष्ट केलेल्या आहेत. ह्या संग्रहात गुरुजींच्या देशभक्तीपर कवितांचाच समावेश केलेला आहे.

गुरुजींची देशभक्ती व स्वातंत्र्यनिष्ठा प्रखर होती. भारतमातेचे दास्य त्यांच्या भाववृत्तीला असह्य वाटत असे. ते स्वत: स्वातंत्र्यलढ्यातील एक लढवय्ये असल्यामुळे त्यांच्या राष्ट्रीय कवितांना व गीतांना हृदयाच्या तळमळीबरोबरच अनुभवाचे तेज लाभलेले आहे.

साने गुरुजींची देशभक्तीपर काव्यरचना ही शाहिरी ताणाची नसली तरी दमदार अशा शाहिरी बाणाची मात्र आहे. प्रसंगाप्रसंगाने खेड्यापाड्यांतून व शहरांतूनही लोकजागृतीसाठी त्यांनी ही कविता लिहिली आहे. त्यांच्या अंत:करणात जन्म देणारी माता व पोषण करणारी भारतमाता या मातांच्या विषयी विलक्षण प्रेमादर वसत होता. भारतमातेच्या मुक्तीसाठी तळहातावर प्राण घेऊन निर्भयपणाने लढणाऱ्या शूरवीर योद्ध्यांप्रमाणेच गुरुजींच्याही मनात प्रखर अशी वीरवृत्ती आणि मनस्वी क्रांतिकारकता नांदत होती. या भावनेतूनच त्यांनी आपल्या कवितांमधून मातृभूमीचे स्तोत्र गाईलेले आहे. ते म्हणतात,

बहु भाग्याने बहु पुण्याने झालो तव संतान
तव सेवा मम हातून होता हरपो माझा प्राण ऽ!

'आमचे कार्य' या कवितेत गुरुजी म्हणतात,

आम्ही मांडू निर्भय ठाण। देऊ हो प्राण।
स्वातंत्र्यसुधेचे निजजननीला घडवू मंगल-पान॥ धृ॥

स्वार्थाची करुनी होळी
छातीवर झेलू गोळी
करू मृत्युशी खेळीमेळी
मातृभूमीसाठी मोदे करू सारे बलिदान॥ १॥

अशा स्वातंत्र्याच्या भावनेने भारावलेल्या 'जा रे पुढे व्हा रे पुढे',

नगर वाचनालय सातारा
संगणकीकृत

'भारतमाता माझी लावण्याची खाण', 'देशासाठी मरू', 'तुफान झालो', 'स्वातंत्र्याचे गाणे', 'मातृभूमी-गान' अशा अनेक कवितांमधून गुरुजींनी भारतमातेची, भारताची आणि भारतीय-स्वातंत्र्याची महती गायलेली आहे.

'स्वातंत्र्याचे आम्ही शिपाई, सुखवू प्रियतम भारतमाई', ही गुरुजींची गाजलेली कविता.

स्वातंत्र्याचा आशय या कवितेत सहजपणाने गुरुजी सांगतात:

जाचकाच गरिबांना नुरवू
झोपड्यांमध्ये मोदा फुलवू
मुक्त तयांना करू लवलाही
सुखवू प्रियतम भारतमाई।

असत्य, अन्यायांना तुडवू
दुष्ट रूढींना दुरी उडवू
घाण आता ठेवणार नाही
सुखवू प्रियतम भारतमाई।

परकी अथवा स्वकीय असला
जुलुम आम्हां असह्य झाला
जुलूम जाळू ठायी ठायी
सुखवू प्रियतम भारतमाई।

'राणा प्रताप', 'महात्माजींस' या कवितांमधूनही गुरुजींचे स्वातंत्र्यप्रेम दिसून येते.

गुरुजींच्या 'झेंडागीता'तही त्यांच्या ठायीचा स्वातंत्र्याचा ध्यास व्यक्त होतो. 'स्वातंत्र्य' या कवितेत ते म्हणतात,

प्राण अर्पावे। स्वातंत्र्य सौख्य मिळवावे॥
केवळ बडबड ना कामाची
केवळ इच्छा ना कामाची
गरज असे निशिदिन कष्टाची
कष्टत जावे॥ स्वातंत्र्य...॥

गुरुजींच्या मनीमानसी समर्थ अशा बलशाली भारताचे चित्र सतत होते. ते त्यांनी आपल्या 'बलसागर भारत होवो' या कवितेत रंगवलेले आहे. गुरुजींची

ही कविता आजही तितकीच लोकप्रिय आहे. आजही ही कविता वैचारिक प्रबोधन करते आणि भाववृत्ती जागृत करते. या कवितेच्या रूपाने गुरुजी आपली मनिषा अशी व्यक्त करतात:

बलसागर भारत होवो, विश्वात शोभुनी राहो।
हे कंकण करी बांधियले
जनसेवे जीवन दिधले
राष्ट्रार्थ प्राण हे उरले
मी सिद्ध मरायालाहो, बलसागर भारत होवो।
ही माय मुक्त होईल
वैभवे दिव्य शोभेल
जगतास शांती देईल
तो सोन्याचा दिन येवो, बलसागर भारत होवो।

साने गुरुजींच्या या देशभक्तीपर कवितांमधून त्यांचे, देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी पराकोटीच्या त्यागासाठी सिद्ध असणारे, क्रांतिकारक व्यक्तिमत्त्व प्रकट होते.

साने गुरुजींच्या जन्मशताब्दीच्या वर्षात त्यांच्या अनुउपलब्ध देशभक्तीपर कविता या पुस्तकाच्या रूपाने उपलब्ध करून देण्यात निश्चितच औचित्य आहे.

– राजा मंगळवेढेकर

नगर वाचनालय सातारा.
बाल विभाग

२४ डिसेंबर ९८ ते २४ डिसेंबर ९९ हे पू. साने गुरुजींचे जन्मशताब्दी वर्ष. या वर्षात साने गुरुजींच्या साहित्याचा प्रसार महाराष्ट्रातील, किंबहुना मराठी जाणणाऱ्या प्रत्येक घरात व्हावा, या जाणिवेने त्यांचे अनुपलब्ध साहित्य उपलब्ध करून देण्याचा हा एक छोटासा प्रयत्न !

साने गुरुजींना आमच्या पिढीने पाहिले नाही, परंतु त्यांच्या साहित्यावर आमचा सांस्कृतिक पिंड पोसला गेला. ज्याची फळे आज आम्ही चाखीत आहोत. हाच ठेवा पुढील पिढ्यांसाठी या निमित्ताने जतन करून त्यांच्या सुपुर्द करावा, हीपण एक सुप्त इच्छा आहे.

या संग्रहामध्ये आम्ही त्यांच्या देशभक्तीपर कविता प्रकाशित करीत आहोत. सर्वच कविता गेय आहेत. त्यामुळे शालेय उपक्रमांमध्ये विद्यार्थ्यांना, शिक्षकांना समूहगायनासाठी त्या उपयुक्त आहेत. साने गुरुजींच्या शब्दांतील माणसाच्या मनातील अंगार फुलविण्याचे सामर्थ्य आजही या कविता वाचताना जाणवेल.

आजच्या परिस्थितीला सामोरे जाण्यासाठी देशातील तरुणांना जागविण्याची गरज आहे आणि ती गरज काहीअंशी आजही या कविता पूर्ण करतील, अशी आशा आहे.

– सुनील अंबिके

अंतरंग

१. बलसागर भारत होवो! ९
२. महात्माजींस ११
३. तेव्हा घडे उन्नती! १३
४. देशासाठी मरू! १५
५. देशभक्ताची विनवणी! १६
६. राणा प्रताप १८
७. प्रभू-प्रार्थना! २०
८. प्रभू! भारतीचे वैभव कोठे गेले? २२
९. स्वातंत्र्यदेवीचे शुभ आगमन २६
१०. महाराष्ट्रास! २७
११. माझा महाराष्ट्र भाग्ये सजो! २८
१२. भारतजननी सुखखनि साजो २९
१३. राष्ट्राचे उद्यान ३०
१४. स्वातंत्र्य ३२
१५. स्वातंत्र्यानंदाचे गाणे ३३
१६. स्वातंत्र्य दिव्यदर्शन! ३७
१७. आमचे कार्य ४४
१८. स्वातंत्र्याचे आम्ही शिपाई! ४५
१९. भारतास! ४७
२०. भारता ऊठ! ५०
२१. माझी एकच इच्छा ५१
२२. मातृभूमिगान ५५
२३. एकच वेड ५६
२४. झेंडागीत! ५८
२५. राष्ट्रपताका ६०
२६. भारतजननी तव शरणम्! ६२
२७. वंदे मातरम्! ६४
२८. देशभक्त किती ते मरती! ६५
२९. खरा हुतात्मा! ६७
३०. मनमोहन मूर्ती तुझी माते ७०
३१. भारतमाता ७१
३२. तुफान झालो! ७२
३३. सुसंस्कृत कोण? ७५
३४. दुबळी मम भारतमाता! ७८
३५. मरणही ये तरी वरीन मोदे ७९
३६. उठ, झुगारून देई बेडी ८०
३७. हा देश वैभवी न्यावा! ८३
३८. प्रिय भारता सुंदरा! ८४
३९. भूषण जगताला ८५
४०. हृदय जणू तुम्हां ते नसे! ८६
४१. दिव्य मी स्वर्ग निर्मिन! ८७
४२. भारतमाता माझी लावण्याची खाण! ८८
४३. भारतसेवा ९०
४४. जा रे पुढे व्हा रे पुढे! ९२

● ●

नगर वाचनालय सातारा:
बाल विभाग

बलसागर भारत होवो!

बलसागर भारत होवो
विश्वात शोभुनी राहो॥ बलसागर..... ॥

हे कंकण करी बांधियले
जनसेवे जीवन दिधले
देशार्थ प्राण हे उरले
मी सिद्ध मरायाला हो॥ बलसागर..... ॥

वैभवी देश चढवीन
स्वातंत्र्य त्यासि अर्पीन
हा तिमिर घोर संहारीन
या बंधू साहाय्याला हो॥ बलसागर..... ॥

हातात हात घेऊन
हृदयास हृदय जोडून
ऐक्याचा मंत्र जपून
या कार्य करायाला हो॥ बलसागर..... ॥

करी दिव्य पताका घेऊ
प्रिय भारतगीते गाऊ
विश्वास पराक्रम दावू
ही माय निजपदा लाहो ॥ बलसागर..... ॥

या उठा करू हो शर्थ
संपादू दिव्य पुरुषार्थ
हे जीवन ना तरी व्यर्थ
भाग्यसूर्य तळपत राहो ॥ बलसागर..... ॥

ही मुक्त माय होईल
वैभवे दिव्य शोभेल
जगतास शांती देईल
तो सोन्याचा दिन येवो ॥ बलसागर..... ॥

महात्माजींस

विश्वाला दिधला तुम्हीच भगवन् संदेश मोठा नवा
ज्याने जीवन सौख्यपूर्ण करणे साधेल या मानवा
ते वैराग्य किती! क्षमा किती! तपश्चर्या किती! थोरवी
कैशी एकमुखे स्तवू? मिरवता भास्वान् जसा तो रवी॥

आशा तुम्ही आम्हां सदभ्युदयही तुम्हीच आधार हो
ते चारित्र्य सुदिव्य पाहुनी आम्हां कर्तव्यसंस्फूर्ती हो
तुम्ही भूषण भारता, तुमचिया सत्कीर्तीची भूषणे
हे त्रैलोक्य धरील, धन्य तुमचे लोकार्तिहारी जिणे॥

बुद्धाचे अवतार आज गमता, येशूच किंवा नवे
प्रेमांभोधि तुम्ही, भवद्यश मला देवा! न ते वानवे
इच्छा एक मनी सदा मम भवत्पादांबुजा चिंतणे
त्याने उन्नती अल्प होईल अशी आशा मनी राखणे॥

गीता माझी तुम्ही श्रुतिस्मृती तुम्ही तुम्हीच सत्संस्कृती
त्यांचा अर्थ मला विशंक शिकवी ती आपुली सत्कृती
पुण्याई तुम्ही मूर्त आज दिसता या भारताची शुभ
धावे दिव्य म्हणून आज भुवनी या भूमीचा सौरभ॥

तुम्ही दीपच भारता अविचल, प्रक्षुब्ध या सागरी
श्रद्धा निर्मितसा तुम्हीच आमुच्या निर्जीव या अंतरी
तुम्ही जीवन देतसा नव तसा उत्साह आम्हां मृतां
राष्ट्रा जागविले तुम्ही प्रभू खरे पाजूनिया अमृता॥

तुम्ही दृष्टी दिली, तुम्ही पथ दिला, आशाही तुम्ही दिली
राष्ट्रा तेजकळा तुम्ही चढविली मार्गी प्रजा लाविली
त्या मार्गे जरी राष्ट्र संतत उभे सश्रद्ध हे जाईल
भाग्याला मिळवील, भव्य विमल स्वातंत्र्य संपादिल॥

विश्रांती क्षण ना तुम्ही जळतसा सूर्यापरि सतत
आम्हांला जगवावया झिजविता हाडे, सदा राबत
सरे जीवन होमकुंड तुमचे ते पेटलेले सदा
चिंता एक तुम्हां कशी परिहरू ही घोर दीनापदा ॥

होळी पेटलीसे दिसे हृदयी ती त्या आपुल्या कोमल
देऊ पोटभरी कसा कवळ मद्‌बंधूंस या निर्मळ
ह्याची एक अहर्निश प्रभू तुम्हां ती घोर चिंता असे
चिंताचिंतन नित्य नूतन असे उद्योग दावीतसे ॥

कर्मे नित्य भवत्करी विविध ती होती सहस्त्रावधी
ती शांती स्मित ते न लोपत नसे आसक्ती चित्तामधी
शेषी शांत हरी तसेच दिसता तुम्ही पसाऱ्यात या
सिंधु क्षुब्ध वरी न शांती परि ती आतील जाई लया ॥

गाभाऱ्यात जिवाशिवाजवळ ते संगीत चाले सदा
वीणा वाजतसे अखंड हृदयी तो थांबतो ना कदा
झोपे पार्थ तरी सुरूच भजन श्रीकृष्ण श्रीकृष्णसे
देवाचा तुमचा वियोग न कदा तो रोमरोमी वसे ॥

वर्णू मी किती काय मूल जणू मी वेडावते मन्मती
पायांना प्रणति प्रभो भरती हे डोळ्यांत अश्रू किती
ज्या या भारति आपुल्यापरि महा होती विभूती, तया
आहे उज्वल तो भविष्य, दिसते विश्वंभराची दया ॥

– अमळनेर, १९२६

नगर वाचनालय सातारा.
बाल विभाग

तेव्हा घडे उन्नती !

उत्साही मुखमंडले भुजगसे दोर्दंड दिव्याकृती
नानापत्ती पथी जरी दिसती ना लोपे यदीया धृती
मोठे कार्य करावयास बघते दिव्या सदा यन्मती
ऐसे पुत्र यदा इथे निपजती तेव्हा घडे उन्नती ॥

स्नेहाने भरले परस्पर सदा विश्वास जे दाविती
सर्वांची सहकार थोर करण्यासाठी असे संमती
ऐक्याचे कळुनी महत्त्व न कधी जे मत्सरे भांडती
ऐसे पुत्र यदा इथे निपजती तेव्हा घडे उन्नती ॥

ज्यांच्या निर्भय अंतरी सतत जो सत्स्वाभिमान स्फुरे
ज्यांच्या दृष्टीसमोर जाच जुलमी दुष्ट जनांचा नुरे
भीती एक जगत्पतीस, न दुजा कोणाही, जे सुव्रती
ऐसे पुत्र यदा इथे निपजती तेव्हा घडे उन्नती ॥

तेजाला कवटाळिती परि सदा जे शिस्त सांभाळिती
अन्याला सुखवावया स्वसुखही नि:शंक जे होमिती
चित्ती उज्वल भावना परि विचाराला न जे सोडिती
ऐसे पुत्र यदा इथे निपजती तेव्हा घडे उन्नती ॥

देशाची अतुला निरंतर वसे भक्ती यदीयांतरी
देशाचे हित ज्यात तीच करिती कार्ये सदा जे करी
भूमातेस्तव जे सदा झिजविती वाणी, वपु, श्री, मती
ऐसे पुत्र यदा इथे निपजती, तेव्हा घडे उन्नती॥

देशासाठी सचिंत अन्य कसली चिंता न ज्यांना असे
देशासाठी फकीर नित्य हृदयी ती मातृमूर्ती वसे
सेवा नित्य रुचे, सुचे न दुसरे सेवेत जे रंगती
ऐसे पुत्र यदा इथे निपजती, तेव्हा घडे उन्नती॥

जेव्हा ऐक्य सहानुभूती उदया येतील आम्हांमध्ये
त्यागी उद्यममग्न होतील यदा, बंधुत्व चित्ती जडे
जेव्हा स्वार्थ असेल दूर, हृदया वाटेल सत्यी रती
जेव्हा निर्भयता दिसेल नयनी, तेव्हाच राष्ट्रोन्नती॥

– अमळनेर, १९२६

● ●

नगर वाचनालय सातारा
संगणकीकृत

नगर वाचनालय सातारा
बाळ विभाग

देशासाठी मरू !

देश आमुचा वैभवशाली वाली सकलही जगताचा
तद्ध्यानामधी रंगून जाऊ गाऊ त्याला निज वाचा
पराक्रमाने निजमातेला मिरवू साऱ्या जगतात
कीर्तीध्वज विश्वात उभारू निजतेजाने दुर्दांत

वीरापरि तरी उठा झणी
दिगंत जिंकू चला क्षणी
निज मातेला स्मरुनी मनी
मुकुंदपादांबुज वंदुनिया प्राणांवर हाणू लाथ
कोण करी जगी विरोध आता करू सर्वांचा नि:पात ॥

धन्य मावळे पावन झाले देशासाठी निज-मरणे
जगणे भूषण आम्हां कायसे भीती कशाला मनी धरणे
दों दिवसांची तनू तर साची वाचवुनी तरी काय मिळे
देशासाठी उदार होऊ मृत्यू कुणाला जगी टळे

हसू यमाचा फास जरी
हसू जगाचा जाच जरी
हसू सदोदित निजांतरी
धैर्ये हासत तेजे तळपत निजमातेचा सन्महिमा
त्रिभुवनि अवघ्या पसरू दावू मातेचा वैभवगरिमा ॥

– अमळनेर, १९२७

● ●

देशभक्ताची विनवणी !

सन्मित्रांनो ! सुबांधवांनो ! परिसावी मद्गिरा
यथार्था परिसावी मद्गिरा
गारगोटीच्या परि न व्हावे, व्हावे सुंदर हिरा
धवळावे निज-यश:सुरंगे विश्व सकल सुंदर
उठा रे, विश्व सकल सुंदर
मुकुंद पुजून निजान्तरंगी करा यत्न दुर्धर
यत्नास यश प्रभू देई
श्रद्धेस यश प्रभू देई
आशेस फळ प्रभू देई
कर्तव्याचे कंकण बांधून करी, न उदरंभर
बनावे, केवळ उदरंभर
महायशाते बलविभवाते संपादा सत्वर ।।

ज्ञान नको, बळ नको, नको ते शील, नको ते धन
आम्हांला नको नको ते धन
निरस्तविक्रम होऊन दुर्बल ऐसे म्हणती जन
खरे न हे वैराग्य, बंधुनो ! खरे तपस्वी बना
तुम्ही रे खरे तपस्वी बना
देण्यासाठी मिळवा ज्ञाना मिळवा दौलत धना
भाग्यास जगी मिरवावे
वैभवी राष्ट्र चढवावे
किर्तीने विश्व वेधावे
स्वाभिमानधन अनंत संतत संचवून अंतरी
सख्यांनो, संचवून अंतरी
स्वर्गसुखाते संपादावे राहोनी भूवरी ।।

मेंढ्यापरि ना पडा बापुडे, मरण त्याहुनी बरे
खरोखर मरण त्याहुनी बरे
मेल्यापरि हे जीवन कंठून कोण जगी या तरे
लोखंडाची कांब त्यापरि देह करा कणखर
अगोदर देह करा कणखर
देहाहून निज मन उत्साही करा धीरगंभीर
आकाश कोसळो वरी
पदतळी भूमी हो दुरी
मज फिकीर नाही परी
ध्येयोन्मुख मी सदैव जाईन पतंग दीपावरी
जसा तो पतंग दीपावरी
ऐसा निश्चय करा, भस्म हो, जाऊ न मागे परि॥

नगर वाचनालय सातारा
बाल विभाग

स्वातंत्र्याच्या स्वर्गामध्ये जीवात्मा रंगवा
बंधुंनो! जीवात्मा रंगवा
पारतंत्र्यशृंखला कडाकड बलतेजे भंगवा
निजांतरंगी अखंड आशादीप पाजळोनिया
गडे हो दीप पाजळोनिया
नैराश्याची निशा नाशकर सत्वर न्यावी लया
तर उठा झडकरी आता
लावा न मुळी विलंबता
द्या धीर दुर्बला हता
विजयाचा जयनाद घोषवा दुमदुमोन अंबर
जाऊ दे दुमदुमोन अंबर
स्वर्गी गातील युष्मन्महिमा मग नारद-तुंबर॥

– अमळनेर छात्रालय, १९२७

राणा प्रताप

स्वातंत्र्यसूर्य राणा। चित्ती प्रताप आणा
चारित्र्य दिव्य त्याचे। त्याचा अभंग बाणा
रजपूत पूतकीर्ती। कुळशील बाटवीती
परि थोर पूर्वजांची। राखी प्रताप नीती
तो मानसिंग तैसे। दुसरेही अन्य मोठे
स्वार्थांध होऊनिया। ठरले जगात खोटे
अभिमानशून्य झाले। रिपुगौरवास गाती
स्वकरीच पूज्य धर्मा। देतात मूठमाती
स्वार्थादि नीचवृत्ती। यांचाच पंक माजे
परि त्यामधून दिव्य। रमणीय पुष्प साजे
रजपूतभूमिपंकी। कमनीय दिव्य गंध
कमल प्रताप एक। दे भूस सौख्यकंद
सर्वत्र अंधकार। भरला भयाण घोर
त्यात प्रताप शोभे। शुभकांती चंद्रकोर
रिपुसैन्यसागरात। भूमाय तारण्याला
धैर्ये प्रताप एक। नौका अभंग झाला
जयमत्त शत्रू मागे। लोटावया कोणी
परि एकटा प्रताप। ठाके सुरेंद्रवाणी
समरात सेलिमाला। दावून दिव्य भाला
तत्तेज हारविले। निस्तेज शत्रू केला
हळदीत खळखळाट। रिपुरक्त वाहविले
निज अल्प सैन्य तरीही। आश्चर्य थोर केले
केले अनंत कष्ट। रानावनात गेला
निज शत्रूशी सदैव। लढण्यात जन्म नेला
विख्यात सत्कुलाची। ती किर्ती निष्कलंक

राहो म्हणून मानी। झाला प्रताप रंक
घेईन ना जरी मी। मत्प्राण तो चितोड
पेंढ्यावरी निजेन। कोंडाच अन्न गोड
सुखभोग सर्व वर्ज्य। रिपु जो धरी चितोड
करुनी अशी प्रतिज्ञा। पाळी न त्यास तोड
सिंहासमान शूर। मेरूपरि सुधीर
भीष्मापरि प्रतिज्ञा। पाळीत थोर वीर
आपत्ती घोर आल्या। तरी त्या न तो जुमानी
तारामती पतीच्या। सम सत्त्व स्वत्व मानी
निज मायभूमी सेवा। करिता न ते कुटुंब
स्मरले, सदैव हृदय। भू-भक्तीने तुडुंब
स्वातंत्र्य-रक्त वीरा। रिपु-दुर्जया सुधीरा
देवी-स्वतंत्रतेच्या। कंठामधील हिरा
स्मरण प्रभावशाली। तेजस्वी त्वत्कृतीचे
देशास जोवरी रे। भय तो न ते मृतीचे
त्वन्नाम दिव्य-मंत्र। उठवील भारताला
देईल दिव्य शक्ती। अर्पील वैभवाला
स्वातंत्र्यरक्त जीवा। त्वन्नाम स्फूर्ती देई
स्वार्थादि नीच वृत्ती। सगळ्या लयास नेई
भ्याडां करील शूर। नि:सत्त्व चेतवील
उठवील धूलीपतिता। त्वन्नाम दिव्य-शील
तू लाज भारताची। तू आस भारताची
चंद्रार्क जोवरी तो। तू किर्ती भारताची

– अमळनेर, १९२८

● ●

प्रभु–प्रार्थना !

करुणाघन अघशमन मंगला जनार्दना श्रीहरी
मुकुंदा मनोहरा श्रीहरी
कृपाकटाक्षा क्षण तरी फेकी, देवा! दीनांवरी
हतबल विकल, प्रभो! जाहलो निराधार केवळ
खरोखर निराधार केवळ
पदारविंदा तुझ्या मुकुंदा पूजितसे दे बळ
पसरला निबिड अंधार
दे कर हितकर तू तार
होऊ दे अस्मदुद्धार
शिर वर करुनी जगी वावरू भाग्यश्रीला वरू
वैभवा संपत्तीला वरू
प्रपंच सुंदर करुनी देवा परमार्थाही करू॥

संकटांबुधीवरुनी येती पवन परम भीषण
भयंकर पवन परम भीषण
आशेचा ते दीप टाकिती झणी, प्रभो विझवून
पुन:पुन्हा परि पाजळीतसो आशादीपाप्रती
उज्वला आशादीपाप्रती
धैर्याने पावले टाकितो पुढती रे सत्पथी
त्वत्कृपा आम्हांवर असो
त्वद्ध्यान मानसी वसो
भयभीती न चित्ती असो
सद्धर्माचा सत्कर्माचा विजयध्वज उभवून
सुमंगल विजयध्वज उभवून
भूमातेच्या यशे मंगले उजळू हे त्रिभुवन॥

प्रगतिपथावर पराक्रमाने, गोविंदा, शोभवू
भारता या आमुच्या शोभवू
तद्‌भाग्येंदूवरी सृष्टीची दृष्टी सदा लोभवू
अद्वैताचा आनंदाचा शांतीचा सुंदर
शुभंकर शांतीचा सुंदर
संदेश जगा वितरील भारत सकलकलहसंहार
ही पवित्र मंगल कृती
करण्यास आम्हां दे धृती
कर निर्मळ अस्मन्मती
जय जगदीशा! जय परमेशा! जयजय हे श्रीहरी
मुरारे जयजय हे श्रीहरी
श्रीबल वितरी, प्रेरणा करी, दे स्फूर्ती अंतरी॥

– अमळनेर छात्रालय, १९२८

● ●

प्रभू! भारतीचे वैभव कोठे गेले?

प्रभू! भारतीचे वैभव कोठे गेले?
राष्ट्र हे दिसे मेलेले
तो भाग्याचा भास्कर अस्ता गेला
अंधार भरोनी उरला
ती सद्विद्या सकल कला मालवली
दैन्याची पाळी आली
गोकुळे येथली गेली
विपुलता येथली गेली
अन्नान्नदशा ही आली
हे कठीण कसे दिवस असे रे आले
कोणते पाप ते झाले॥ प्रभू..... ॥

श्रीरामांनी भूषविली ही भूमी
सत्त्वाढ्य हरिश्चंद्रांदि
शिबी, मांधाता राजे येथे झाले
परि दुर्दिन आजी आले
श्रीशिव, बाजी गाजी रणशार्दूल
येथेच खेळले खेळ
ती राजर्षींची भूमी
ती ऋषीश्वरांची भूमी
ती वीरांची ही भूमी
नि:सत्त्व अजी काही नसे उरलेले
दु:खाचे भांडे भरले॥ प्रभू..... ॥

जरी जगी झालो अस्पृश्य आम्ही सगळे
तरी काहीच चित्ता न कळे
निजबंधूंना दूर लोटितो अजूनी
ठेवितो पशूच त्या करुनी
जरी जग थुंके तरीही श्रेष्ठाश्रेष्ठ
मांडिती बंड हे दुष्ट
उपनिषदे जेथे झाली
तेथेच विषमता भरली
सद्धर्मा ग्लानी आली
हे सनातनी अनृतदेव जणू झाले
माणुसकी विसरून गेले॥ प्रभू.....॥

या भूमीमध्ये मरणाचा डर भरला
बाजार किड्यांचा झाला
ती मृती म्हणजे वस्त्र फेकणे दूर
करी गीता जगजाहीर
परि मरणाला भिणार आम्हांवाणी
जगतात कुणी ना प्राणी
जन्मले जिथे अद्वैत
मरणाला तेथे भीत
भेदांना तेथे ऊत
ते मोठाले शब्दच ओठी उरले
भयभेद अंतरी भरले॥ प्रभू.....॥

बहुभाग्याने नायक गांधी मिळती
परि डरती घरी हे बसती
तो राष्ट्राचा ओढी एकला गाडा
झिजवीत अहर्निश हाडा
तो मूर्त महान यज्ञ, मूर्त तो धर्म
मोक्षाचे दावी वर्म
परि वावदूक हे भितरे
हे भुंकत बसती कुतरे
कुणी कर्मक्षेत्री न उतरे
हे शब्दांचे पूजक हरहर झाले
दुर्दैव घोर ओढवले॥ प्रभू.....॥

प्रभू! गर्जू दे भीषण तुमची भेरी
हलू देत मढी ही सारी
निजकर्तव्या करावयाला उठू दे
मरणास मिठी मारू दे
निज बंधूंना अस्पृश्य न लेखोत
रूढीस दुष्ट जळोत
तत्त्वांस कृतीत आणोत
ओठिंचे करून दावोत
सद्धर्म खरा आचरोत
ते रूढींचे राज्य पुरेसे झाले
प्रेमाने होवो ओले॥ प्रभू.....॥

प्रभू! गर्जू दे भीषण भेरी तुमची
मती जागृत होवो अमुची
प्रभू! येऊ दे गुलामगिरीचा वीट
होऊ दे समस्ता धीट
ते हिंदू तसे शीख मुसल्मानादी
होऊ दे बंधुसे आधी
विसरू दे क्षुद्रता सारे
विसरोत मागचे सारे
ऐक्याचे खेळो वारे
किती लागे तो त्याग करा रे सगळे
परि ऐक्य पाहिजे पहिले॥ प्रभू.....॥

प्रभू! गर्जू दे भीषण भेरी आता
करू देत मुक्त निज माता
मन विमल असो, स्वार्थ दुरी राहू दे
निजमाय-कार्य साधू दे
ते होऊनिया वेडे मातेसाठी
उठू देत बंधू हे कोटी
घेऊ दे उडी आगीत
घेऊ दे उडी अब्धीत
ओतू दे विष तोंडात
परि मातेचे वदन दिसो फुललेले
मोक्षश्रीने नटलेले॥ प्रभू.....॥

– अमळनेर, १९२८

स्वातंत्र्यदेवीचे शुभ आगमन

आनंदाचा।
उगवला दिवस सोन्याचा॥
मालिन्यरात्र लोपली
सौभाग्यउषा उजळली
सत्कीर्तीगुढी उभविली
चला रे नाचा॥ उगवला.....॥

गंभीर भेरीगर्जन
शंखादि मंगलस्वर
देवता येतसे दुरून
मांगल्याचा॥ उगवला.....॥

ते पाहा मराठी भाले
चपळेपरि चमकत आले
मंदिल पाठीवर खेळे
तच्छौर्याचा॥ उगवला.....॥

शत्रुच्या पिऊन रक्ताला
यज्ञीव निरंतर घाला
तो आला रजपूत भाला
तत्तेजाचा॥ उगवला.....॥

ते पाहा शिवाजी राजे
तो प्रतापसिंहही साजे
पृथ्विराजही तेथ विराजे
धन्यत्वाचा॥ उगवला.....॥

ती जिजा तुम्हां दिसली का
ती उमा तुम्हां दिसली का
लक्ष्मीही तुम्हां दिसली का
पावित्र्याचा॥ उगवला.....॥

दुंदुभी नभी दुमदुमली
माणिकमोती उधळिली
स्वातंत्र्यदेवता आली
जयघोषाचा॥ उगवला.....॥

सर्वैक्य-सुंदरासन
मांडिले बहुत सजवून
देवता दिसतसे खुलून
मोक्षश्रीचा॥ उगवला.....॥

सुखसिंधू किती उचंबळे
भाग्यात चित्त दंगले
मोदात विश्व रंगले
कैवल्याचा॥ उगवला.....॥

– अमळनेर छात्रालय, १९२८

●●

महाराष्ट्रास !

महाराष्ट्रा ! उठ दष्ट्रा शत्रुमर्मी रोवुनी
सिंहसा तू साज शौर्ये ठाक तेजे खवळूनी ॥

दिव्य गाणी विक्रमाची दुर्ग तुझे गाऊनी
अंबरस्थां निर्जराना हर्षविती निशिदिनी ॥ महाराष्ट्रा... ॥

दरीखोरी खोल, गेली वीररक्ते रंगुनी
शेष ती संतोषविती त्वद्यशाला गाऊनी ॥ महाराष्ट्रा... ॥

अंबुराशी करीत सेवा त्वत्पदा प्रक्षाळुनी
त्वत्कथेला दशदिशांना ऐकविती गर्जुनी ॥ महाराष्ट्रा... ॥

म्लानता ही दीनता ही स्वत्त्वदाही दवडूनी
स्वप्रतापे तळप तरणी अखिल धरणी दिपवुनी ॥ महाराष्ट्रा... ॥

– अमळनेर, १९२८

माझा महाराष्ट्र भाग्ये सजो

माझ्या महाराष्ट्रभूमीत मोठे
प्रतापी पुन्हा वीर निर्मी विभो
शास्त्रज्ञ, यंत्रज्ञ, वागीश, शिल्पी,
कलाविद् खरे थोर निर्मी प्रभो
श्री, नीती, संपत्ती, सद्बुद्धी, सहकार्य
आरोग्य, ऐक्यादि येथे रुजो
धावो यशोगंध देवा! दिगंतात
माझा महाराष्ट्र भाग्ये सजो॥

– अमळनेर, १९२९

●●

भारतजननी सुखखनि साजो

भारतजननी सुखखनि साजो
तद्विभवाने स्वर्गही लाजो ।। भारत..... ।।

स्वातंत्र्याची अमृतधारा
प्राशून निशिदिन रूचिर विराजो ।। भारत..... ।।

विद्यावैभववाङ्मयशास्त्रे
कलादिकांचा डंका वाजो ।। भारत..... ।।

पावन मोहन सुंदर शोभन
नाम तिचे शुभ भुवनी गाजो ।। भारत..... ।।

दिव्य शांतीची अमृतसुधारा
संतप्त जगा संतत पाजो ।। भारत..... ।।

– अमळनेर, १९२९

राष्ट्राचे उद्यान

राष्ट्रीय जीवन
ओसाड मैदान
या रे निर्मू तेथे
या रे सारे जण
स्वार्थाचे पाषाण
करू त्यांचे चूर्ण
भीषण भुजंग
मारा आधी साचे
ठायी ठायी त्यांची
टाका विध्वंसून
अज्ञान-दलदली
होवो शुद्ध हवा
रूढींचे हे दुष्ट
कराच विध्वंस
दुष्ट आचारांची
जाळावी ही सारी

भेसूर भयाण
भगभगीत
रमणीय उद्यान
श्रमावया
भेदांचे पाषाण
चला आधी
क्रोध मात्सर्याचे
प्राणघेणे
वारुळे भयाण
आधी आधी
साऱ्या या आटवा
आरोग्याची
मरोतच डास
त्यांचा आधी
जाळी ही काटेरी
माजलेली

दिव्य स्वार्थत्याग
पसरू ती हाती
ऐक्याचे भरपूर
बाग सुशोभित
प्रयत्न अनंत
उद्यान समस्त
सद्विचार-वृक्ष

अमोलिक माती
आधी आधी
घालू या रे खत
तरी होई
हाच सद्वसंत
शोभवील
सद्वृत्तीचे वेल

नगर वाचनालय सातारा
संगणकीकृत
नगर वाचनालय सातारा
बाल विभाग

पवन वाहेल पावित्र्याचा
मंदार सुंदर शुभ मांगल्याचे
बकुळ भाग्याचे फुलावेत
सच्छील पुष्पांचा गोड परिमल
प्रेम अलिकुल गुंगू गुंगो
सत्कर्म ताटवे फुलोत सर्वत्र
उद्यान पवित्र भरारो हे
सद्गुण-विहंग करोत कूजना
विश्वजनमना वेडावोत
खरी समानता दिव्य स्वतंत्रता
यांच्या कल्पलता फोफावोत
आशेचे अखंड हौद ते वाहोत
स्फूर्तीचे तळपोत दिव्य मीन
नाचोत कारंजी खऱ्या उत्साहाची
खऱ्या श्रीमंतीची अंतरीच्या
श्रद्धेची बाळके सच्चिद्वापीतटी
खेळोत गोमटी कौतुकाने
अशा राष्ट्रोद्यानी तो जगन्मोहन
मांडील स्वासन शुभंकर
सुखाचा सोहळा भाग्या चढे कळा
पाहेल जो डोळा तोची धन्य

–अमळनेर छात्रालय, १९२९

• •

स्वातंत्र्य

प्राण अर्पावे। स्वातंत्र्यसौख्य मिळवावे ॥
केवळ बडबड ना कामाची
केवळ इच्छा ना कामाची
गरज असे निशिदिन कष्टांची
कष्टत जावे ॥ स्वातंत्र्य..... ॥

विलास-सुखभोगांना सोडा
मोह सकळ ते मारक तोडा
स्वार्थांकुर चित्तातील मोडा
निर्मळ व्हावे ॥ स्वातंत्र्य..... ॥

देशभक्तीचा मनात काम
भारतभूचे वदनी नाम
दृष्टी दिसावी तेजोधाम
निर्भय व्हावे ॥ स्वातंत्र्य..... ॥

द्वेष कलह ते विसरून जावे
बंधुबंधुचेपरि सजावे
हाती हात प्रेमे घ्यावे
पुढे दौडावे ॥ स्वातंत्र्य...... ॥

उचंबळोनी वृत्ती जावी
उचंबळोनी हृदये जावी
वेडावून जणू मती ती जावी
तन्मय व्हावे ॥ स्वातंत्र्य...... ॥

गुलामगिरीवर हाणा घाव
दास्या देशी नुरोच ठाव
प्रयत्नावरी ठेवून भाव
सदा झुंजावे ॥ स्वातंत्र्य..... ॥

स्वातंत्र्याची जया तहान
धावून जाऊ घेऊ ठाण
गाठू ध्येया देऊ प्राण
व्रत हे घ्यावे ॥ स्वातंत्र्य..... ॥

परवशतेचे तोडा पाश
तोडा तोडा हरपो त्रास
चीड न येते काय तुम्हांस
चला चमकावे ॥ स्वातंत्र्य..... ॥

परदास्याच्या पंकी कीट
असणे याचा येवो वीट
होऊन सावध नीट सुधीट
निजपद घ्यावे ॥ स्वातंत्र्य..... ॥

स्वातंत्र्याचा ईश्वरदत्त
हक्क करोनी घेऊ प्राप्त
करू यत्नाची अपूर्व शर्थ
मरुनी जावे ॥ स्वातंत्र्य...... ॥

निज मरणाने मंगल येईल
निज मरणाने वैभव येईल
निज मरणाने मोक्ष मिळेल
मरण वरावे ॥ स्वातंत्र्य..... ॥

– अमळनेर छात्रालय, जाने. १९३०

स्वातंत्र्यानंदाचे गाणे

(लाहोरला स्वातंत्र्याचा ठराव पास झाला ती वार्ता ऐकून केलेले गाणे.)

मंगल मंगल त्रिवार मंगल पावन दिन हा धन्य अहो
भारत प्यारा स्वतंत्र झाला जय बोला जय बोला हो ॥

मेवाडाच्या रणशार्दूला उठा, उठा शिवराया हो
माता अपुली स्वतंत्र झाली जय बोला जय बोला हो ॥

दिशा आज का प्रसन्न दिसती निर्मळ दिसती सांगा हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

पवन आजचा पावन वाटे कारण मजला सांगा हो
भारतमाता मुक्त म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

पाषाणांची फुले जाहली का ते मजसी सांगा हो
गतबंधन भू झाली म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

मातीची ही माणिकमोती झाली का मज सांगा हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

काट्यांची मखमल मृदू झाली चमत्कार का झाला हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

सतेज आजी अधिकच दिसतो दिनमणी का मज सांगा हो
आई झाली मुक्त म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

पर्वतातूनी खोऱ्यांतूनीही दुर्गांतून का गाणी हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

नद्या आज का तुडुंब भरल्या वाहावयाचे विसरून हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

उचंबळे का अपार सागर सीमा सोडून आज अहो
भारत झाला मुक्त म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

गगनमंडपी विमानगर्दी झाली का मज सांगा हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

स्वर्गातून सुमवृष्टी होतसे अपार का मज सांगा हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

नारद तुंबर गाणी गाती सुरमुनी हर्षित ते का हो
भारत झाला मुक्त म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

कैलासावर डमरू वाजतो नाचे शिवशंकर का हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

चार मुखांनी चतुरानन की सामगायना करितो हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

सृष्टी नाचते विश्व हासते चराचर भरे मोदे हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

पाहा पाहा ते विश्वजन बघा, भेट घेऊनी आले हो
भारत झाला स्वतंत्र म्हणूनी जय बोला जय बोला हो ॥

चिनी जपानी अमेरिकन ते आले वंदन करण्या हो
'भारतजननी! क्षमस्व' म्हणती जय बोला जय बोला हो ॥

नगर वाचनालय सातारा
बाल विभाग

तार्तर मोगल अफगाणादी शेजारी ते आले हो
'भारतजननी! क्षमस्व' म्हणती जय बोला जय बोला हो ॥

युरोपातले सारे गोरे सविनय साश्रू आले हो
'भारतजननी! क्षमस्व' म्हणती जय बोला जय बोला हो ॥

भारतमाता अनाथनाथा प्रेमे कुरवाळीत अहो
आपपर तिला नाही ठावे जय बोला जय बोला हो ॥

आज जगाचे भाग्य उदेले वैभव फुलले अगणित हो
उचंबळे सुखसागर मंगल जय बोला जय बोला हो ॥

दैन्य पळाले दु:ख गळाले कलहद्रोह दुरावती हो
नव्या मनूचा उदय जाहला जय बोला जय बोला हो ॥

चुकली माकली जगातील ती राष्ट्रे जवळी घेऊन हो
प्रेमे न्हाणी त्यांना भारत जय बोला जय बोला हो ॥

पिवळी ढवळी काळी सारी भुवनामधली बाळे हो
भारतमातेजवळ नाचती जय बोला जय बोला हो ॥

"भलेपणाने खरेपणाने प्रेमे सकळही वागा हो
सुखास निर्मा" बोले भारत, जय बोला जय बोला हो ॥

"शांती नांदू दे आता अखंडित आनंद सदा नांदो हो
विसरा मागील" बोले भारत, जय बोला जय बोला हो ॥

"परमेशाची सकळ लेकरे सुखेन भुवनी खेळू हो
स्वर्ग निर्मू या" बोले भारत, जय बोला जय बोला हो ॥

''परस्परांचे हात धरू या फेर धरुनी नाचू हो
शांतीगीत गा'' बोले भारत, जय बोला जय बोला हो॥

''थोर भारता! मार्गदर्शका! तूच आमुचा सद्गुरूहो''
वदती सारी राष्ट्रे सद्गद, जय बोला जय बोला हो॥

अनंत झाली सुपुष्पवृष्टी गगनामधुनी तेव्हा हो
थै थै थै थै नाचू लागले गाऊ लागले जय जय हो॥
जयजय भारत प्रियतम भारत जयजय भारत बोला हो
जयजय जयजय जयजय जयजय जय भारत जय बोला हो॥

आनंदाने डोला हो
आनंदाश्रू ढाळा हो
जयजय भारत जयजय भारत जयजय भारत बोला हो॥

हृदयकपाटे खोला हो
बांधा चित्सुखझोला हो
नाचा त्यावर नाचत बोला जयजय भारत बोला हो॥

जय बोला जय बोला हो
जय भारत जय बोला हो
जयशब्दाने अंबर कोंदो जय भारत जय बोला हो।

भारत प्यारा स्वतंत्र झाला जयजय म्हणूनी बोला हो
सृष्टी सकलही स्वतंत्र झाली जयजय म्हणूनी बोला हो॥

– अमळनेर छात्रालय, २६ जानेवारी १९३०

● ●

स्वातंत्र्य दिव्यदर्शन !

अजि घुमघुमली स्वतंत्रतेची भेरी
दुमदुमली दुनिया सारी
अजि राष्ट्राने स्वतंत्रतेची केली
घोषणा धीर या काळी
अजि राष्ट्राने सर्व शृंखला अपुल्या
तोडुनिया फेकून दिधल्या
अजि राष्ट्राने गुलामगिरीचे पाश
फेकियले दाही दिशांस
तरी उठा उठा हो सारे
जयनादे गगन भरा रे
निज झोप सर्व झाडा रे
जयघोष करा कोण तुम्हाते वारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

निज राष्ट्राने आज मांडिले ठाण
घ्या हाती सतीचे वाण
व्हा सिद्ध तुम्ही प्राणार्पण करण्याते
त्यागाविण काही न मिळते
सूं येणाऱ्या बंदुकीच्या गोळ्यांना
सुकुमार फुलांसम माना
निज छातीला निष्कंप करा झेला
तोफेचा तीवर गोळा
डोळ्यांत विजेचे तेज
लखलखो तुमचिया आज
प्राणांचे घाला साज
त्या स्वतंत्रतादेवीच्या शुभ शरीरी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

बहुधन्य तुम्ही यशस्वी करा काज
देशार्थ मरोनी आज
अजि सुख माना धन्य आपणा माना
की देता येतील माना
या मातेला मोक्षामृत ते द्याया
अर्पा या अपुली काया
श्रीशिव बाजी तानाजी जनकोजी
तत्त्याग दाखवा आजी
कष्टांची पर्वा न करा
हालांची पर्वा न करा
प्राणांची पर्वा न करा
ही संधी असे आली सोन्यासारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

हे पाहा किती तरुण-तरुणी तेजाळ
हे सजले कोमल बाळ
हे स्वतंत्रतेसाठी सारे उठले
अभिनव नवतेजे नटले
तुम्ही धन्य खरे धन्य तुमची माय
हर्षेल आज शिवराय
हे तरुणांनो तेजस्वी वीरांनो
बाळांनो सुकुमारांनो
पाहुनी तेज हे तुमचे
मन खचेल त्या काळाचे
ते रविकर फिक्कट साचे
व्हा आज पुढे मोक्ष येतसे दारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

त्या लहरींच्या लहरी पाठोपाठ
सागरात उठती अलोट
त्या ज्वाळांच्या ज्वाळा पाठोपाठ
वणव्यात नाचती दाट
त्यापरि तुम्ही टिप्परघाई खेळा
ही स्वातंत्र्याची वेळा
घरदार आता सारे राहो दूर
भारतभू करणे थोर
मरण्याला उत्सुक व्हा रे
मोक्षास्तव उत्सुक व्हा रे
हालास मिठी मारा रे
भय कोण तुम्हां दवडील जगी माघारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

या ललनाही मरण्यासाठी आल्या
मर्दानी झाशीवाल्या
आम्ही ना अबला जगता हे कळवाया
देशास्तव उठती मराया
निज बांधिती त्या धैर्ये शौर्ये पदर
करिती ना कुणाची कदर
त्या पाहा पाहा वीरांपरि हो सजल्या
जगताच्या दृष्टी थिजल्या
पाजावे बाळा ज्यांनी
न्हाणावे बाळा ज्यांनी
प्रेमात रमावे ज्यांनी
त्या मरणाला कवटाळिती ह्या नारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

कधी मरणा ना भारतकन्या डरती
मरणाते मारून जाती
ती सावित्री मरणासन्मुख ठाके
मनी यत्किंचितही न धाके
ती असुराशी लढते भास्वर भामा
रामासम लढली रामा
ती संयुक्ता दिव्य पद्मिनीदेवी
खाईत उडी ती घेई
ती उमा लढाया जाई
ती रमा सती हो जाई
ती लक्ष्मी तळपत राही
ही परंपरा राखिती भारतनारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

या मातेच्यासाठी मरण्यासाठी
उठू देत बाळके कोटी
ते धैर्याने मरण मानू दे खळ
मोक्षाची आली वेळ
निज कष्टांनी स्वातंत्र्याते आणू
मोक्ष असे मरणे जाणू
ते मज दिसते दिव्य असे स्वातंत्र्य
तो भारत दिसतो मुक्त
ते दर्शन दिव्य बघा रे
मत्प्रतिभा दाविल सारे
ही दिव्य दृष्टी तुम्ही घ्या रे
ते दृश्य पाहा, ऐका ती ललकारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

ते अवनीवरी सुरवर-मुनिवर आले
पुण्यात्मे सारे जमले
ते श्रीराम श्रीकृष्णार्जुन येती
शिबी हरिश्चंद्र ते येती
ते वाल्मिकी व्यास मुनीश्वर आले
सनकादिक ऋषिवर आले
ते वृद्ध पाहा महावीरही दिसती
शंकराचार्य लखलखती
ते पृथ्विराज दिसले का
ते प्रताप तरी दिसले का
शिवछत्रपती दिसले का
ते सर्व पाहा आले पुण्याकारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

श्रीभारतभू मंगलासनी बसली
ती अपूर्व सुंदर दिसली
रवी कोटी जणू एके ठायी मिळले
तत्तेज तसे लखलखले
किती वाद्ये ती मंगल वाजत गोड
या प्रसंगास ना तोड
किती हार तुरे मोती माणिक-राशी
मातेच्या चरणांपाशी
अभिषेक कराया उठती
स्वातंत्र्यमंत्र ते म्हणती
'ॐ समानी व आकूतिः'
ती अभिषिक्ता जननी शोभे भारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

ते वस्त्र पाहा दिव्य अमोलिक दिधले
परिधान जननीने केले
ती रत्नांचे अलंकार ते ल्याली
भारतभू तेजे फुलली
ते सप्तर्षी नक्षत्रांचे हार
अर्पिती अमोलिक फार
त्या दाही दिशा तत्तेजाने धवल
धवळले विश्व हे सकळ
सर्वांनी भेटी दिधल्या
मेरूपरि राशी पडल्या
सुख-कथा अपूर्वा घडल्या
ती श्रुती तेथे शांतीगीत उच्चारी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

त्या पतिव्रता स्वर्गामधूनी येती
श्रीसीता श्रीसावित्री
त्या भारतभूमातेची शुभ भरती
प्रेमाने मंगल ओटी
शुभ शंखादी वाद्ये मंगल झडती
ध्वनी अनंत तेथे उठती
जयघोषाची एकच झाली टाळी
आनंदे सृष्टी भरली
अक्षता स्वपुण्याईची
पिंजर ती पावित्र्याची
घेऊन करी निज साची
त्या थोर सती लाविती भारतभाळी
दुमदुमली दुनिया सारी॥

मग सकळ मुले-मुली आईच्या जवळी
आली त्या प्रेमे कवळी
ती झळंबली प्रेमे मातेलागी
बिलगली आईच्या अंगी
ते देव-मुनी मुलांस आशीर्वाद
देतात धन्यतावाद
सत्कन्यांची सत्पुत्रांची आई
शोभते भरतभू माई
आनंदाश्रूंचे लोट
प्रेमाश्रूंचे ते लोट
खळखळा वाहती तेथ
किती सुख पिकले देव भारता तारी
दुमदुमली दुनिया सारी ॥

– अमळनेर छात्रालय, १९३०

••

आमचे कार्य

आम्ही मांडू निर्भय ठाण। देऊ हो प्राण
स्वातंत्र्य-सुधेचे निजजननीला घडवू मंगलपान॥ आम्ही...॥

स्वार्थाची करुनी होळी
छातीवर झेलू गोळी
करू मृत्युशी खेळीमेळी
मातृभूमीच्यासाठी मोदे करू सारे बलिदान॥ आम्ही...॥

श्रीकृष्ण बोलूनी गेला
जय अखेर सत्पक्षाला
ना पराभूति सत्याला
जयजयकारा करुनी पुढती घुसू होऊन बेभान॥ आम्ही...॥

ही मंगल भारतभूमी
करू स्वतंत्र निश्चित आम्ही
हा निश्चय अंतर्यामी
मातृमोचना करून जगी तिज अर्पू पहिले स्थान॥ आम्ही...॥

येतील जगातील राष्ट्रे
वंदितील भारतमाते
करतील स्पर्श चरणाते
धन्य असा सोन्याचा वासर दाविल तो भगवान॥ आम्ही...॥

– अमळनेर, मार्च १९३०

स्वातंत्र्याचे आम्ही शिपाई !

स्वातंत्र्याचे आम्ही शिपाई। सुखवू प्रियतम भारतमाई॥
देशभक्तीचा सुदिव्य सोम
पिऊन करू प्राणांचा होम
कष्ट, हाल हे आमुचे भाई॥ स्वातंत्र्याचे..... ॥

धैर्याची ती अभंग ढाल
त्यागाची ती वस्त्रे लाल
निश्चयदंडा करात राही॥ स्वातंत्र्याचे..... ॥

समानतेची स्वतंत्रतेची
पताकेवरी चिन्हे साची
दिव्य पताका फडकत जाई॥ स्वातंत्र्याचे..... ॥

ऐक्याचा झडतसे नगारा
कृतिरणशिंगे भरिती अंबरा
चला यार हो करू रणघाई॥ स्वातंत्र्याचे..... ॥

कळिकाळाला धक्के देऊ
मरणालाही मारून जाऊ
प्रताप आमुचा त्रिभुवन गाई॥ स्वातंत्र्याचे..... ॥

विरोध आम्हां करील कोण
सूर्यही आम्हांसमोर दीन
प्रतापे दिशा धवळू दाही॥ स्वातंत्र्याचे..... ॥

विरोध आम्हां करील कोण
करू सर्वांची दाणादाण
जोर आमुचा कुणी न साही॥ स्वातंत्र्याचे..... ॥

असत्य अन्यायांना तुडवू
दुष्ट रूढींना दूरी उडवू
घाण आता ठेवणार नाही।। स्वातंत्र्याचे..... ।।

जशी पेटलेली ती चूड
तसेच आम्ही भैरव चंड
औषधास दास्यता न राही।। स्वातंत्र्याचे..... ।।

परकी अथवा स्वकीय झाला
जुलूम आम्हां असह्य झाला
जुलूम जाळू ठायी ठायी।। स्वातंत्र्याचे..... ।।

जाच काच गरिबांना नुरवू
झोपड्यांतुनी मोदा फुलवू
मक्त तयांना करू लवलाही।। स्वातंत्र्याचे..... ।।

श्रेष्ठकनिष्ठत्वाचे बंड
मोडू करून प्रयत्न चंड
अस्मद्‌गण या शपथे घेई।। स्वातंत्र्याचे..... ।।

देश आमुचा करू स्वतंत्र
मनोबुद्धीला करू स्वतंत्र
स्थापन करणार लोकशाही।। स्वातंत्र्याचे..... ।।

अनंत यत्ने अखंड कृतीने
परमेशाच्या कृपाबलाने
सफल मनोरथ निश्चित होई।। स्वातंत्र्याचे..... ।।

– धुळे तुरुंग, मे १९३०

● ●

भारतास !

मनोहर भारता! मदंतर देवा! त्वन्मुखकळा
शोभेल कधी दिव्ये तेजे कळे कळेना मला
मोहरात्र संपेल कधी ही उषा कधी येईल
सद्भाग्याची सुंदर किरणे कदा बरे पसरील
स्वार्थ कधी जाईल लयाला, कलह कधी सरतील
सद्धर्माची परमैक्याची फुले कधी फुलतील
हे भाईभाईचे परि होतील कधी हिंदीजन
कधी हृदया मिळतील हृदये, जोडेल मनाला मन
उठतील कधी तेजाने हातात हात घालून
अलौकिक अपूर्वा कृती करतील त्वत्सुत कधी निर्मळ
आनंदाश्रू त्वन्नयनांतून वाहवतिल घळघळ॥

अस्मन्माता करू स्वतंत्रा ध्येय हेच लोचना
त्वत्पुत्रांच्या दिसुनी केव्हा उठतील त्वन्मोचना
जपती अजुनी निज शरीरांना अमूल्य ठेव्यापरी
मरणाची ती भीती क्षुद्रा अजून तदीयांतरी
निज आप्तांच्या निज गेहांच्या मोही हे अडकती
रडती, पडती, प्रखरता न ती पेटवी चित्ताप्रती
तोडतील आई! केव्हा त्वत्सुत हे मायापाश
त्वत्स्वातंत्र्याचा केव्हा लागेल एक त्या ध्यास
त्वद्भक्तीचा तो केव्हा दरवळेल तन्मनि वास
देशभक्त तो रक्त एकच व्रती इतर विसरून
घेई करी जो वाण सतीचे वज्रमूर्ती होऊन॥

नयनी, वदनी, भाळी, ज्यांच्या देशभक्ती रेखिली
नररत्ने ना अशी सहस्त्रावधी अजुनी देखिली
ज्यांचे जीवन तहानलेले स्वातंत्र्यसुधेस्तव
तळमळते जळते मन ज्यांचे, धीर न धरिते लव
उच्चारी आचारी ज्यांच्या अखंडित प्रगटते
स्वातंत्र्याची मंगल गंगा, तरुण असे कितिक ते?
भोगावरती दृष्टी तयांची विलासैकजीवन
अनंतभोगी भ्रमरसम रमे नित्य तयांचे मन
भावना उज्वला नाही मेल्यापरि दिसती तरुण
स्वातंत्र्यरवीचे ज्यांनी आगामी व्हावे अरुण
हसवावे निजजननीचे मुखकमल जयांनी करुण
व्यसनशरण हे तरुण बघोनी जीव किती तडफडे
मदंतराला ठावे, माते! अश्रुसडा मम पडे॥

तुझ्या भारता! वातावरणी जिकडे तिकडे कदा
स्वातंत्र्याचे वारे उठतील पळवाया रिपु-मदा
स्वातंत्र्याचे पुरुषार्थाचे पराक्रमाचे तसे
विचार केव्हा रोमरोमी ते भरतील भरपूरसे
देशभक्ती पाजितील केव्हा माता निज लेकरा
देशप्रेमे दिव्ये भरतील कधी तदियांतरा
अज्ञानसागरी बुडती भारतीय माता अजुनी
देशभक्ती पाजील कोण माता जरी पडती निजूनी
देशभक्ती खेळे जो ना मातांच्या नयनी वदनी
तोवरी नाही आशा, देशा! त्वदुद्धृतीची मला
दृश्य असे हे नैराश्याचे पाहून दाटे गळा

मातापितरे शिक्षक रमतील देशभक्तिसागरी
जेव्हा तेव्हा आशेला मम पल्लव फुटतील तरी
जिकडे तिकडे एक दिसावे दृश्य देशभक्तीचे
कानी यावे जिकडे तिकडे शब्द देशभक्तीचे
विचारविद्युत एकच खेळो सर्वांच्या हृन्मनी
ध्येय दिसावे एक सर्वदा सर्वांना निशिदिनी
सर्वांच्या दृष्टीपुढती स्वातंत्र्यचित्र शोभावे
सर्वांनी यत्न करावे त्यासाठी जीवेभावे
प्राणचित्त वित्त असे जे सर्वस्व सुखे वेचावे
लाखो जेव्हा अशा विचारे उठतील मग तळपला
भाग्यसूर्य तव समज भारता! संशय नाही मला

प्रसन्न होतील दिशा, निराशानिशा नष्ट होईल
त्वद्भाग्याचे जगी पवाडे सत्कवी मग गातील
त्वन्मुखकंजी लावण्याची दिव्य चढेल प्रभा
गगनमंडपी वृंद सुरांचा राहील येऊन उभा
पुष्पवृष्टी करितील तुझ्यावर मग गंधर्वस्वर
यशोगान तव गातील डोलत प्रेमाने निर्भर
होईल त्रिभुवनी तेव्हा सोहळा महानंदाचा
बोलतील एकमेकां जन सारे नाचा नाचा
शांतीचा मांगल्याचा स्नेहाचा सौभाग्याचा
तो दिन येईल त्वत्पुत्र जरी वेडे त्वद्भक्तिने
होतील, करतील शर्थ जिवाची मरतील स्फूर्तीने॥

– धुळे तुरुंग, जून १९३०

भारता ऊठ!

ऊठ ऊठ, भारता! तू ऊठ उज्वला!
अभिनवबलवैभवयुत शोभ मंगला॥
दशदिशांत कीर्तीगंध मधुर दरवळो
त्वत्पावन-नामबळे दुरीत ते पळो
धैर्य तुझे शौर्य तुझे अमित ना ढळो
जीर्ण शीर्ण सकळ आज जे तुझे गळो
दास्ये ना फिरून कधी मुख तुझे मळो
शांता, दाता, कांता
रुचिर थोर कृती कर तू सतत निर्मळा॥ ऊठ..... ॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, ऑगस्ट १९३०

● ●

माझी एकच इच्छा

एक मात्र चिंतन आता एकचि विचार
भाग्यपूर्ण होईल कधी हिंदभूमी थोर
दु:ख दैन्य जाऊन विलया होऊ दे स्वतंत्र
जन्मभूमी माझी, ध्यानी मनी हाच मंत्र ॥

देशदेवसेवेसाठी सर्वही करीन
चित्त वित्त जीवन माझे सर्व हारवीन
प्राणपुष्प माझे माझ्या मातृभूमिकामी
जरी येई उपयोगाला कितीक होई नामी ॥

मेघ जेवि जीवन सारे देई या धरेला
जीवना समर्पून जाई तो परी लयाला
परार्थार्थ जीवन त्याचे, तेवि हो मदीय
मायभूमीसाठी माझे सर्व काही होय ॥

कदा तुला पाहीन आई! वैभवी अपार
पारतंत्र्यपंकांतून तू होशील कधी पार
चैन ना मुळी मज पडते, घोर हाच माते
त्वदुद्धारकार्यी केव्हा कृती करीन हाते ॥

थोडी फार सेवा होवो या मदीय हाती
घडे जरी, होईल मजला सौख्य जीवनांती
याच जन्मी याची डोळा मी तुला स्वतंत्र
बघेन का ? न कळे कैसे असे दैव-तंत्र ॥

तुझे भाग्य पाहीन डोळा मायभूमी काय ?
मम प्राणज्योती आधी मालवेल काय ?
असो काही होवो घेईन फिरून अन्य जन्म
तुझी करून सेवा जाईन होऊनी सुधन्य ॥

जरी देह पडला माझा तरीही मी फिरून
इथे जन्म घेईन आई निश्चये करून
पुन:पुन्हा त्वत्सेवेचा सदानंद-मेवा
मला मिळो, माते! पुरवा हेतू देव-देवा!॥

पुष्प, पर्ण, तरू, वेली वा शिलाखंड हीन
पशु, प्राणी, पक्षी कोणी सर्प, मुंगी, मीन
कोणताही येवो मजला जन्म कर्मयोगे
दु:ख नाही त्याचे, परि ते दु:ख त्वद्वियोगे॥

तुझ्या धुलिमाजी वाटे लोळणे सुखाचे
इथे पाय पावन फिरले रामजानकीचे
इथे नामघोषे फिरले संत ते अनंत
तुझ्या धुळीमधला झालो कीट तरी पसंत॥

तुझी धूळ आई प्रेमे लावितो स्व-भाळी
इथे जन्मलो मी म्हणूनी प्रेम-नीर ढाळी
कितीकदा जातो आई हृदयी गहिवरून
राहतो धुळीत पडूनी साश्रु सद्गदून॥

तुझ्या धुळीपुढती मजला मोक्ष तुच्छ वाटे
तुझ्या धुळीमध्ये मजला मोक्ष नित्य भेटे
तुझी धूळ म्हणजे आई सर्व भाग्य माझे
तुझ्या धुळीसाठी आई झुगारीन राज्यें॥

तुझा आई! न वियोग मला जन्मजन्मी व्हावा
कोणताही जन्म मला येवो तो इथेच यावा
सदा तुझ्या चरणापाशी आई! मी असेन
स्वर्ग मोक्ष त्यापुढती मी तुच्छ ते गणीन॥

तुझे पवन पावन, आई! तुझे पुण्य पाणी
तुझे निळे आकाश किती स्वच्छ रत्नखाणी
तुझे चंद्र तारे दिसती किती सुरम्य गोड
तुला नसे साऱ्या भुवनी खचित आई जोड॥

तुझे पाय सागर माते अहर्निश क्षाळी
तुझ्या शिरी शुभ कर ठेवी शंभु चंद्रमौळी
तुझ्या रूपलावण्याला ना तुला जगात
तुझे चराचर हे अवघे स्तोत्र नित्य गात॥

तुझा थोर महिमा, माते! मंगले! उदारे!
तुझी कीर्ती वर्णून धाले थोर थोर सारे
ऋषी वदे 'दुर्लभ आहे जन्म भारतात'
देव तेही जन्मून येथे आई! धन्य होत॥

तुझे भाग्य न दिसे म्हणूनी विश्व खिन्न होई
तुझे भाग्य गेले म्हणूनी सृष्टी खिन्न होई
तुझी मुले परि का अजूनी उदासीन, आई!
त्वदुद्धारकार्यासाठी उठती का न भाई?॥

उठा सकळ बंधूंनो! या करूच मुक्त माय
रिपुभुजंगपाशात तिचे ते पवित्र पाय
पक्षिराज गरूड बनू या मुक्त ही स्वमाता
झणी करू, न विलंबाची वेळ आज आता॥

विलंबास जरी का क्षणही बंधूंनो कराल
माय ही मरेल अहा हा! तुम्हीही रे मराल
उठा, झोप सोडा, तळपा सूर्यसे प्रभावे
करा कार्य नेटे दास्या झुगारून द्यावे॥

चला, उठा, मी तरी आता चाललो पुढारा
मातृलोचनीच्या मजला बघवती न धारा
तुझे अश्रू आई! माझ्या मी करी पुशीन
प्रतिज्ञेस करितो तुजला मुक्त मी करीन॥

आई! धायीधायी रडतो त्वद्विपत् बघून
पुन:पुन्हा कार्याला मी लागतो उठून
बुद्धी हृदय गात्रे माझी चंदनासमान
झिजोत गे द्याया तुजला जगी श्रेष्ठ स्थान॥

दिगंतात वृद्धिंगत मी कीर्ती तव करीन
तुझी मूर्ती मधुरा दिव्या अंतरी धरीन
तुझे नाम संतत ओठी गान गोड कंठी
तुझी प्रीती अतुला अचला साठवीन पोटी॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

●●

मातृभूमिगान

हे शुभकीर्ते जगद्विश्रुते भारतमाते विमलतरे
मंगलमूर्ते मानसपूर्ते त्वन्नमने जन सकल तरे ।।
अतिकमनीये शुभ रमणीये नमनीये स्तवनीयवरे
विद्यानंदे वैभवकंदे वंदेऽहं त्वां प्रेम-भरे ।।
जगद्‌भूषणे मनस्तोषणे विपच्छोषणे मधुरतरे
सकलपावने अघविनाशने कलिमलदहने पुण्यपरे ।।
तत्त्वपंडिते सुमुनिमंडिते वाङ्मयसरिते विजयवरे
शुभगिरिभूषित सुसरित्-पूरित सुवनालंकृत अतिरुचिरे ।।
सदय-मानसे वात्सल्यरसे प्रसादपूर्णे दैन्यहरे
अजरे विश्वंभरे देवते कविस्तुते परमार्थपरे ।।
अन्नदायिनी ज्ञानदायिनी जगन्मोहिनी प्रभुप्रिये
तपोभूमि तू, कर्मभूमि तू, निस्तुल निरुपम निरंतरे ।।
त्वद्‌गणगायन, त्वत्पदवंदन, त्वत्सेवन, मत्कर्म खरे
त्वत्सुत हे मद्‌भूषण माते ! परमोदारे स्नेहसरे ।। हे शुभ... ।।

-त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

●●

एकच वेड

मातृभूमी! माझ्या चित्ता एक वेड लागे
मायभूमी! चिंतनि तव गे जीव नित्य जागे
झोपबीप न सुचे माते हायहाय वाटे
हीन दीन त्वस्थिती बघुनी अंतरंग फाटे॥

काय आई! करू मी कोठे जाऊ गे त्वदर्थ
पारतंत्र्य पाहून वाटे जन्म सर्व व्यर्थ
चित्त वित्त बुद्धी माझी देह हा मदीय
जरी तुझ्या कामी येती धन्य धन्य होय॥

मला सदा वाटे द्यावे सर्वही त्वदर्थ
तुला वैभवावर नेता होऊ दे मदस्त
देह इंद्रिये ही सारी सर्वदा खपावी
त्वदुद्धारकार्यी आई धन्यधन्य व्हावी॥

तुझ्या ध्यानरंगी रंगो हे मदंतरंग
मुखी वसो गोड तुझ्या सत्कीर्तीचे अभंग
हात पाय बुद्धी अखंड श्रमो त्वदुद्धारा
दूर करीन झिजूनी झटूनी पारतंत्र्यभारा॥

थोर महात्म्यांना जे जे स्फुरती गे उपाय
आचरेन न गणीन मनी संकटे अपाय
तुझा शिपाई मी आई! 'का' न मी म्हणेन
पुढे घुसून धारातीर्थी झुंजता पडेन॥

नगर वाचनालय सातारा.
संगणकीकृत

घाव घालण्याला उत्सुक, शृंखला तुझ्या मी
तोडुनी, तुला चढविन गे आई! मोक्षधामी
तुझ्यासाठी आई! लाखो सुत तुझे खपोत
तुझ्या शृंखला भंगू दे अंगी ना खुपोत॥

विपत् तुझी जाईल विलया दैन्य हे हरेल
तेज दिव्य त्वन्मुखकंजी माऊली! फुलेल
कलाज्ञानवैभवयोगे आई! शोभशील
निकट विश्व घेशील राष्ट्रे सर्व हर्षतील॥

धन्य तो न दिन येईल का जो असे मदायू?
न यो, त्वदुद्धारी परि मज्जन्म सर्व जाऊ
आई! सर्व जीवन तुझिया अर्पिले पदाला
हा विचार देईल अंती शांती मन्मनाला॥

तुझ्या पोटी जन्म पुन्हा मी घेईन प्रमोदे
पुनः पुन्हा जन्मून सेवा करुनिया मरू दे
आई गोड सेवा तव गे अमृतमधुर मेवा
प्रभो! देई जन्मोजन्मी मला मातृसेवा॥

मातृसेवनाविण देवा! मागणे न काही
एक मात्र आनंद असे मजसि हाच पाही
चंदनापरी मद्गात्रे सर्वदा झिजू दे
अहर्निश श्रमुनी श्रमुनी शांतीने पडू दे॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

●●

[faded library stamp]

झेंडागीत

उठा बंधुनो ! प्रभात झाली झेंडावंदन करू चला
प्रतापशाली गगनी फडके अमरध्वज तो पाहू चला ॥
जेवी चराचरी वायू वाहुनी जीवनरस तो ओतितसे
प्रभातकाळी तेवी ध्वज हा अस्मन्मानस फुलवितसे ॥
प्रभातकाळी दिनकर कोमल सुमगण जेवी हसवितसे
सुंदर हसरा ध्वज हा विजयी तेवी मनाला खुलवितसे ॥
हसवी चित्ता, आशा निर्मी, स्फूर्ती अंतरी संचरवी
तेजोदायक तिमिरविदारक तळपे ध्वज हा जसा रवी ॥
पहा स्वकीया करा हलवूनी आपणास तो बोलवितो
माझ्याखाली गोळा व्हा रे तमाम सारे तो वदतो ॥
झेंड्याखाली तमाम सारे जमाव करू या मोदाने
अंतरंग रंगवू चला रे शौर्ये धैर्ये वीर्याने ॥
राष्ट्राचा हा प्राण अमोलिक राष्ट्राचे हे जीवन हो
सर्वस्व असे अपुले जे जे ते ते झेंडा दावित हो ॥
ज्या राष्ट्राते झेंडा नाही त्याते नाही जगी मान
मान तयाची वरी न होई करिती त्याचा अपमान ॥
विद्या वैभव कला कीर्तीचे अब्रूचे अभिमानाचे
संरक्षण होतसे जरी वरी गगनी झेंडा हा नाचे ॥
झेंडा म्हणजे जीवन अपुले झेंडा म्हणजे स्वप्राण
झेंडा म्हणजे राष्ट्र अपुले झेंडा दैवत ना आन ॥
स्वातंत्र्याचे चिन्ह सुमंगल म्हणजे झेंडा हा आहे
झेंडा फडके झळके जोवरी तोवरी वैभवयश राहे ॥
झेंडा चमके जोवरी अपुला विश्वी विजयी विक्रांत
राहू तोवरी आपण तेजे निर्भय निर्मळ निर्भ्रांत ॥

झेंड्याला या वित्ताहून प्राणांहूनही जपा सदा
झेंडा अपुला जीव धर्महीं झेंडा अपुला देव वदा।।
ऐक्याच्या वातावरणाचा झेंडा असतो निर्माता
स्वातंत्र्याच्या संगीताचा झेंडा असतो उद्गाता।।
झेंड्यासाठी नाना देशी नाना विरी निजरक्त
दिले, प्राणही फेकून दिधले, झेंड्याचे व्हा तुम्ही भक्त।।
लाखो करिती बलिदान मुदे एका या झेंड्यासाठी
झेंड्याचा महिमा न वर्णवे कधी कुणाही या ओठी।।
सर्वस्वाचे सर्वैक्याचे राष्ट्रत्वाचे हे चिन्ह
एकचित्त संमूर्त जाहले धरा अंतरी ही खूण।।
एका अत्तर थेंबामध्ये लाखो कोटी सुमनांचे
ओतिले असे सर्वस्व तसे झेंड्यामध्ये राष्ट्राचे।।
झेंडा दावी परंपरेला झेंडा संस्कृती गात असे
झेंडा तुमच्या पूर्ववैभवे सद्गुणवृंदे चमकतसे।।
मधमाशा त्या पोळ्यासाठी निशिदिन जेवी जपताती
झेंड्याला या राखू आपण करू प्रतिज्ञा प्राणांती।।
जे आताचे जे पूर्वीचे भविष्य काळातीलही जे
अपुले मंगल सुंदर उज्वल ते या झेंड्यामध्ये सजे।।
झेंडा सुंदर थोर तिरंगी ललामभूत त्रिजगाते
त्रैलोक्य उभे अभिराम अशा या झेंड्याला नत नमते।।
प्रात:स्मरणीया रमणीया वरणीया झेंड्या नमन
तुला करितसे, तव भक्तीने जावो अमुचे भरून मन।।

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, सप्टेंबर १९३०

●●

राष्ट्रपताका

करू वंदना प्रभाती। करू कीर्तना प्रभाती
राष्ट्रप्रभा पताका। वंदून पुजू हाती
स्वातंत्र्यमंत्रपूते। स्वातंत्र्यगीतगीते
ज्योतिर्मये अखंडे। स्वातंत्र्यसद्विभूते
हे उज्वले पताके। तेजस्वी हे पताके
तुज पाहुनी सदैव। कलिकाळ पोटी धाके
खुलतात तीन रंग। किती गोड गोड गोड
हे तीन रंग म्हणजे। शम शौर्य धर्म जोड
शांतीस दावी हरित। सत्त्वास दावी धवल
शौर्यास केशरी तो। दावीत अर्थ विमल
चरका वरी विराजे। श्रमगौरवास दावी
समता स्वतंत्रतेचे। हे चिन्ह सुप्रभावी
रमवील उद्यमात। सर्वांस नित्य झेंडा
देईल सर्व लोकां। साधा स्वतंत्र धंदा
जाळील दास्य सारे। नमवील मत्त लोक
वितरील सौख्य सर्वां। दवडील दीन-शोक

हे निर्मळे पताके। तू मोक्षमार्गदीप
न दिसेल दैन्य दास्य। जरी तू सदा समीप
तू मूर्त राष्ट्रवृत्ती। तू मूर्त राष्ट्रकीर्ती
तू त्याग मूर्तिमंत। तू मूर्त राष्ट्रदीप्ती
तू शौर्य धैर्य वीर्य। तू स्वाभिमानसूर्य
जे स्तव्य सेव्य भव्य। ते सर्व तू अपूर्व
राष्ट्रास तूच आस। राष्ट्रा तुझीच कास
आधार तू जनांचा। विश्वास तू आम्हास
तू ना तरी न काही। ना राष्ट्रनाम राही
ना वित्त अब्रू जीव। स्वातंत्र्यलाभ नाही
करा गर्जना धीर उर्जस्वला ती। जिला ऐकुनी कापती ते अराती
उठावे अता एकदाची समस्ती। चला झाडुनी जीवनातील सुस्ती॥
आम्हां थोर वीरां जगी कोण वारी। आम्हां दिव्य वीरां जगी कोण मारी॥
करू मुक्त आम्ही प्रिया भारताते। प्रतिज्ञा अशी ऐकवितो जगाते॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, ऑक्टोबर १९३०

● ●

भारतजननी तव शरणम् !

भारतजननी तव शरणम्। भारतमाते तव शरणम्
मोददायिनी बोधदायिनी अन्नदायिनी तव शरणम्॥

विद्यावंते तव शरणम्
वैभववंते तव शरणम्
अनंत-तेजःप्रसवे अस्मन्मानससुखदे तव शरणम्

विक्रमकारिणी तव शरणम्
पवित्रकारिणी तव शरणम्
पुण्यकर्मत्प्रभावतंसे हे ज्ञानरसे तव शरणम्

लावण्यमये तव शरणम्
अनाद्यनंते तव शरणम्
अति-रुचीरे सुचिरस्थिरकीर्ते परमोदारे तव शरणम्

अति-महनीये तव शरणम्
अति-रमणीये तव शरणम्
सुरवर-मुनिवर-नरवर-प्रत्यह-नमनीये हे तव शरणम्

विमले कमले तव शरणम्
नित्यानंदे तव शरणम्
शरणागतजन-अभयदायिनी तापहारिणी तव शरणम्

सुजले सुफले तव शरणम्
अजरे अमरे तव शरणम्
भक्तिज्ञानामृतसेविनी हे शांतरूपिनी तव शरणम्

तपस्विनी हे तव शरणम्
महायोगिनी तव शरणम्
भाग्याभाग्ये विजयापजये सततहासिनी तव शरणम्

प्रभुप्रिये ! हे तव शरणम्
प्रभुपरिपाल्ये तव शरणम्
त्वत्पदकंजी रुंजी घालू मिलिंदसम आम्ही तव शरणम् ॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, ऑक्टोबर १९३०

• •

वंदे मातरम् !

वंदे मातरम् वंदे मातरम्
वंदे मातरम् वंदे मातरम्।।

तव गतवैभव पुनरपि मिळवू
तव सत्कीर्ती न पुनरपि मळवू
उज्वल करू तव वदन त्रिभुवनि
करू कष्ट तुझ्यासाठी निशिदिनी
वंदे मातरम् वंदे मातरम्
वंदे मातरम् वंदे मातरम्।।

तुज पुनरपि जननी गे हसवू
तुज राष्ट्रांच्या शीर्षी बसवू
सकळ जगाची होशील माता
देशील हतपतिता तू हाता
वंदे मातरम् वंदे मातरम्
वंदे मातरम् वंदे मातरम्।।

अश्रू न आई! आता ढाळी
आई! न आता पाही खाली
त्वत्सुत आम्ही पराक्रमाने
मिरवू तुज जगी सन्मानाने
वंदे मातरम् वंदे मातरम्
वंदे मातरम् वंदे मातरम्।।

उठ, पाहा आम्ही सारे भाई
एक जाहलो द्रोह न राही
घसरू पुढती मिळवू विजया
दास्य झणी तव नेऊ विलया
वंदे मातरम् वंदे मातरम्
वंदे मातरम् वंदे मातरम्।।

विद्यावैभवविकास येईल
तववदनांबुज, आई! फुलेल
तुज भाग्यगिरीवरी बघ नेऊ
त्वच्चरणी रत संतत राहू
वंदे मातरम् वंदे मातरम्
वंदे मातरम् वंदे मातरम्।।

– त्रिचनापल्ली तुरुंग,
ऑक्टो. १९३०

देशभक्त किती ते मरती

नगर वाचनालय सातारा.
बाल विभाग

धैर्यमूर्ती उज्ज्वलकीर्ती। देशभक्त किती ते मरती
त्यागराशी मंगलमूर्ती। देशभक्त किती ते मरती॥

मातृभूमी हसवायाते
मायभूमी सुखवायाते
निजबंधू उठवायाते
बलिदाना मोदे देती॥

निजमातृ-मोचनासाठी
निजबंधू समुद्धृतिसाठी
निज सकल सुखाचे वरती
ठेवून निखारे हाती॥

निज यौवन निज धनमान
निज आप्त सकल बंधु-गण
हे जात सकल विसरून
करतळी प्राण निज घेती॥

करि घेती सतीचे वाण
होऊन मनी बेभान
घेतात उडी धावून
मरण दिसे जरी ते पुढती॥

ना चैन पडे जीवास
देश दिसे रात्रंदिवस
त्या देशभक्तीचा ध्यास
देशविचाराने जळती॥

सहन तो विलंब न होई
जीवाची तगमग होई
करपून तन्मती जाई
मरणाचा पथ मग धरिती॥

तेजाला कवटाळावे
हे ध्येय पतंगा ठावे
मरुनीही त्यास्तव जावे
ही दिव्य वृत्ती तच्चित्ती॥

अजगरसे पडले सुस्त
निजबंधू, बघून अस्वस्थ
त्या जागति देण्या त्वरित
प्राणांचा बळी ते देती॥

चर्चेने काही न लाभ
याचनेत काही न लाभ
स्वावलंबनाने शोभ
घोषणा वीर ते करिती॥

अजून तरी झापड उडवा
स्वातंत्र्य-ध्वज फडफडवा
देशकार्य करण्या धावा
झाला का केवळ माती॥

घ्या स्वदेशीच्या त्या आणा
मनी धरा जरा अभिमाना
जगताला दावा बाणा
उद्धरा माय निज हाती ॥

सुखविलास सारा राहो
आलस्य लयाला जावो
कर्तव्य-जागृती येवो
संपू दे निराशा-रात्री ॥

आशेचा होवो उदय
कार्याचा आला समय
भय समूळ पावो विलय
निष्कंप करा निज छाती ॥

वरुनिया पडो आकाश
वा होवो अशनि-नि:पात
कार्याला घाला हात
घ्या करून मोक्षप्राप्ती ॥

देशभक्त किती ते मेले
चंदनापरी ते झिजले
तत्कार्य अजून जे उरले
ते पूर्ण करा निज हाती ॥

तडफडत वरी असतील
पाहून तुम्हां सुखलोल
त्या शांती-लाभ होईल
जरी उठाल मातेसाठी ॥

ही वेळ नसे निजण्याची
ही वेळ नसे हसण्याची
ही वेळ असे मरण्याची
ना मोक्षाविण विश्रांती ॥

जरी नसाल तुम्ही क्षुद्र
तरी उठाल जैसे रुद्र
ती चळवळ करणे उग्र
घ्या रक्तध्वज निज हाती ॥

आरती निजप्राणांची
ओवाळा मंगल साची
ही पूजा निज मातेची
सत्प्रसाद मिळवा मुक्ती ॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग,
ऑक्टोंबर १९३०

नगर वाचनालय सातारा
संगणकीकृत

खरा हुतात्मा !

सत्याचा जगतात खून करिती, सत्यास फासावरी
देती हे मदमत्त पापनिरत स्वार्थांध हे आसुरी
अन्याया अभिषिक्त आज करिती निर्लज्ज सिंहासनी
जे जे सत् अवकाश त्यास नुरला त्या ना विचारी कुणी ॥

दंभाला कवटाळिती सतत हे पापासची पूजिती
संपद्दैवत अर्चिती गरीब जे त्यांचे बळी अर्पिती
सारासार-विवेक अल्प न दिसे सद्बुद्धी झाली मृत
लोकी या भरले किती तरी पाहा सर्वत्र हे दुष्कृत ॥

ऐशा या समयी जगास सगळ्या सत्पंथ जो दावितो
ध्येयध्यास उदात्त आत्मृतीने लोकांस जो लावितो
क्रांती जीवनी जो अपूर्व घडवी पाडी उभारीतसे
विश्वा उन्नत जो करी मनी धरा की तो हुतात्मा असे ॥

विश्वाला कवटाळितो पसरून प्रेमे भुजा आपुल्या
प्रेमाने बदलावया बघतसे ज्या कल्पना हो खुळ्या
क्रांती रक्तविहीन जो करितसे दीना जना उद्धरी
सोशी कष्ट अनंत त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥

क्लेशाने हसतो न धीर खचतो हासेल फासावरी
ध्येयप्राप्ती करावयास पशुता ती ना कधी आदरी
होवो अल्प तरीही तुष्ट हृदयी आशा सदा अंतरी
कर्तव्यार्थ जगे, तयास प्रदवी शोभे हुतात्मा खरी ॥

येती संकटराशी घोर ठिकऱ्या त्यांच्या प्रतापे करी
स्वार्थापासून नित्य दूर, अचल श्रद्धा अमर्त्या वरी
ज्याचे निर्मळ हेतू, दंभ लव ना, निष्पाप बाळापरी
वैराग्याकर थोर, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी॥

केले साध्य जगात काय न बघा, ते यत्न केले किती
साध्यासाठी नरे, तयावरुनिया घ्या तत्परीक्षेप्रती
ध्येयासाठी उदंड यत्न करी जो आजन्म, जाती जरी
सारे बंधू विरुद्ध, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी॥

सोशी नित्य दुरुक्ती शांत हृदये, दारिद्र्य ज्याचे धन
जाई धावून देखताच दुबळा दुःखार्त कष्टी जन
पापीही जवळी करी निजगुणे पावित्र्य देई, धरी
प्रेमे त्या हृदयी, तयास पदवी शोभे हुतात्मा खरी॥

धिक्कारी न कुणा, गुणास बघतो, तत्त्वा न सोडी कधी
देशद्रोह धरी दुरी, शिरती ते ज्याच्या मनी ना कधी
देवा एक भजे तयास हृदयी ध्यातो, न भीती धरी
कोणाचीही जगी, तयास पदवी शोभे हुतात्मा खरी॥

द्रव्ये मानमरातबे न, पदवीदाने न होई वश
सत्तेने दबला न जात विलसे निर्दोष ज्याचे यश
चारित्र्यावर डाग नाही इवला, घालून तेला जरी
डोळ्यांमाजी बघाल, त्यास पदवी शोभे हुतात्मा खरी॥

ध्येयी जीवनी भिन्नता न उरली ते ध्येय यज्ञीवन
ना रात्री दिन वा बघे श्रमतसे खर्ची तदर्थ क्षण
ध्येयाचे अनिवार वेड, न जगी त्यागा यदीया सरी
ऐशा थोर नरास दिव्य पदवी शोभे हुतात्मा खरी॥

ऐशी थोर महा विभूती दिसते जेव्हा धरित्रीवरी
स्वार्थी दुष्ट असत्य दंभमति जे ते कापती अंतरी
सत्या स्थापून प्रेम निर्मून जगा देतो धडे उज्वल
जे होते पडले तयास उठवी दे दुर्बळाला बळ॥

ऐसा एक जगात आज मजला गांधी महात्मा दिसे
दीनांसाठी सदा जळे तळमळे सत्यास पूजीतसे
होती जी मळली धुळीत पडली ती भारती संस्कृती
देवोनी उजळा तिला करी नवी वानू किती तत्कृती॥

गांधी धर्मच, मूर्त सत्य गमती, धर्मार्थ तज्जीवन
गांधी प्रेमच मूर्त, निर्मळ सदा प्रेमार्द्र त्यांचे मन
गीता चालती बोलती मज गमे, गीतार्थ त्यांची कृती
ऐशी थोर विभूती लाभत आम्हां भाग्यास नाही मिती॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

● ●

मनमोहन मूर्ती तुझी माते

मनमोहन मूर्ती तुझी माते ॥
सकल जगाची माय माऊली
गोड असे किती नाते ॥
मनमोहन..... ॥

कुरवाळिशी तू सकल जगाला
निववविशी अमृत-हाते ॥
मनमोहन..... ॥

स्नेहदयेचे मळे पिकविशी
देशी प्रेमरसाते ॥
मनमोहन..... ॥

सकळ धर्म हे बाळ तुझे गे
सांभाळिशी त्याते ॥
मनमोहन..... ॥

भेदभाव तो तुजजवळ नसे
सुखविशी तू सकळांते ॥
मनमोहन..... ॥

श्रद्धा देशी ज्ञाना देशी
सारिशी दूर तमाते ॥
मनमोहन..... ॥

थोर ऋषी तव थोर संत तव
शिकविती शुभ धर्माते ॥
मनमोहन..... ॥

सरिता सागर सृष्टी चराचर
गाती तुझ्याच यशाते ॥
मनमोहन..... ॥

तव शुभ पावन नाम सनातन
उचंबळवि हृदयाते ॥
मनमोहन..... ॥

त्वत्स्मरणाने त्वद्गुण-गाने
भरुनि मदंतर जाते ॥
मनमोहन..... ॥

तव सेवा मम हातून होता
मरण सुधारस वाटे ॥
मनमोहन..... ॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग,
जानेवारी १९३१

भारतमाता

हे भारतमाते मधुरे!
गाईन संतत तव गान॥

त्याग, तपस्या, यज्ञ, भूमी तव जिकडे तिकडे जाण
कर्मवीर किती धर्मवीर किती झाले तद्‌गणना न॥ गाईन..... ॥

दिव्य असे तव माते करिता इतिहासामृतपान
तन्मय होतो मी गहिवरतो हरपून जाते भान॥ गाईन..... ॥

देऊन देऊन दीन जाहलीस तरीही देशी दान
परजीवन सांभाळिशी संतत अर्पून अपुली मान॥ गाईन..... ॥

सत्त्वाचा सत्याचा जगती तूची राखिशी मान
तुझ्या कथा ऐकाया उत्सुक भगवंताचे कान॥ गाईन..... ॥

एक मुखाने किती वर्णू मी आई तव महिमान
थकेल शेषही, थकल ईशही, अतुल तुला तुलना न॥ गाईन..... ॥

धूळीकण, फळ, फूल, खडा वा असो तरूचे पान
तुझेच अनुपम दाखविती मज पवित्र ते लावण्य॥ गाईन...... ॥

मांगल्याची माधुर्याची पावित्र्याची खाण
परमेशाच्या कृपाप्रसादे नुरेल तुजला वाण॥ गाईन..... ॥

समरसता पावणे तुझ्याशी मदानंद हा जाण
यश:पान तव सदैव करितो करितो मी त्वद्ध्यान॥ गाईन..... ॥

बहुभाग्याने बहुपुण्याने झालो तव संतान
तव सेवा मम हातून होता हरपो माझा प्राण॥ गाईन..... ॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, जानेवारी १९३१

तुफान झालो!

नाही आता क्षणही जगणे भारती या गुलाम
मारू सारे भय हृदयीचे निर्मू स्वातंत्र्यधाम
नाही एक क्षणही खपते दास्य विश्वंभराला
स्वातंत्र्याला मिळवून चला जाऊ तत्पूजनाला॥

जो या आहे क्षणिक शरीरी अंतिम श्वास एक
भूमातेला सुखविन सुखे होऊ मद्रक्तसेक
माता आता क्षणभरीही ना बंधनी ह्या बसू दे
जावो माझी तनू परि मम म्लान माता हसू दे॥

कैसे साहू? सतत जरी ते आईला नागविती
कैसे पाहू? सतत जरी ते बंधूंना गांजिताती
बैसावे का विलपत? न का पौरुषाचा स्फुल्लिंग
न श्वानाचे वरू हत जीण, होऊ या धीरधिंग॥

झालो का हो सकळ इतुके श्वान पस्तीस कोटी
कैसे दास्यी सतत पिचतो नाही का त्वेष पोटी
आहो का हो हृदयी बघणे मेष मानूष वा ते
सारे तुम्हां जग भरडिते धान्य ते जेवि जाते॥

आता ओठी मधुरतम त्या गाऊ या मातगीता
आता सारे उठून करू या बंधमुक्त स्वमाता
ना लावावे क्षणही पळही भारते मुक्त व्हावे
लोकी आता वर करुनिया मस्तकाते जगावे॥

या रे सारे मिळून करू या आधी ऐक्यावलंब
स्पृश्यास्पृश्ये सकळ उडवू जाळू हे भेददंभ
हालक्लेशा मुळीही न भिणे स्वीय स्वातंत्र्य घेणे
तेजे पेटू अनलसम ही वैभवी माय नेणे॥

या देहाचे करील तुकडे राईराईसमान
कोणी क्रोधे तरी सतत मी उंच राखीन मान
ओठी माझ्या प्रियजननीचे दिव्य नाचेल गान
माझ्या मातेस्तव करीत हो मी मुदे देहदान॥

मारी माते कुणी जरी न ती मन्मनोमातृमूर्ती
कंठा कापी कुणी जननीचि ती न कंठस्थकीर्ती
हालांची ना लवही उरली आज आम्हां गुमान
आता गेलो खवळून खरे आम्ही झालो तुफान॥

केला विरोध जरी या सगळ्या जगाने
ना गांगरून मुळी जाऊ आता भयाने
मोक्षार्थ जे ज्वलित राष्ट्र उभे असेल
त्याच्यापुढे न जगती कुणीही टिकेल॥

या भारतास हसवू करुनि स्वतंत्र
ते देशभक्तिमय या म्हणू दिव्यमंत्र
सर्वस्व-होम करणे सगळे उठा रे
वारे पाहा प्रबळ, हे झडती नगारे॥

हो वेळ बंधू न असे तुमच्या निजेची
ही वेळ बंधू न विलास-विनोदाची
स्वातंत्र्य वेळ शुभ दिव्य अपूर्व आली
आता उठा सकळही झणी याच काळी॥

आली घडी पुनरपि परतोन ये ना
जो जातसे क्षण कधी फिरुनी मिळेना
ना आळशी तुम्ही बना न बना उदास
या आईचे सकळही झणी तोडू पाश॥

उत्साहसागर बना दृढ धैर्यमूर्ती
स्फूर्ती प्रचंड उसळो मिळवा सुकीर्ती
होईल माय अपुली शतबंधमुक्त
तेजे उठाल सगळे जरी रे सुपुत्र॥

हे राष्ट्रतेज सगळे भडके उफाळे
हे देशभक्तीस पाहा शतपूर आले
हे ठेवूनी निज सुखावरती निखारे
दास्या पदी तुडविण्या सुत सिद्ध सारे॥

झालो तुफान सगळे न आता गुमान
झालो तुफान सगळे नच देहभान
झालो तुफान करू हासत देहदान
स्वातंत्र्य आणू अथवा मरू हीच आण॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, फेब्रुवारी १९३१

● ●

सुसंस्कृत कोण?

अन्यां करील जगती निज जो गुलाम
तो दुष्ट, संस्कृती न त्या शठ तो हराम
तो रानटी मज गमे न मनुष्य खास
जो मानवा करून ठेवितसे स्व-दास॥

पापी कृतघ्न अतिदांभिक वित्तदेव
अन्यांस नित्य लुटणे कृती ही सदैव
ऐसे असून 'आम्ही संस्कृत' बोलतात
ना लाज ती जणू अणूही तदंतरात॥

जातील तेथ करिती भयद स्मशान
अन्यांस नागवूनिया करितात दीन
जे कोणी या पशूंस संस्कृत नाव देती
त्यांना नसे लव विचार उदार चित्ती॥

अन्यांस जो तुडवितो पशू त्या गणावे
त्या व्याघ्र वा वृक म्हणा, नर ना म्हणावे
तो रानटी पतित, संस्कृती ती न त्याला
न स्थान यन्मनि असे लव बंधुतेला॥

ओतीत तोफ वरती फिरवी विमाने
माने तसा विहरतो मिरवे मदाने
ही संस्कृती जरी असे, वृकव्याघ्ररीस
त्यांना सुसंस्कृत म्हणा मनुजापरीस॥

स्वार्थांध नित्य बनुनी करिती लढाई
शस्त्रे पाहा अमुची! हीच सदा बढाई
रक्तार्थ जे तृषित चाटीत ओठ नित्य
माझे सुसंस्कृत तया वदती न ओठ॥

जेथे असे विजय, जेथ असेल वित्त
तेथेच संस्कृती असे, न असेच सत्य
मोठे यदीय मन, सर्व समान मानी
त्यालाच संस्कृती असे, नच ती विमानी॥

मानव्य ना अवगणी न कुणाही जाची
जो काळजी निज करी करीही पराची
अन्यापदा बघून धावत शीघ्र जाई
त्याला 'सुसंस्कृत' म्हणा न दुजा कुणाही॥

कोणी न या जगी असो कधीही गुलाम
नांदो स्वतंत्र सगळे, मनी हाच काम
दीना साहाय्य करण्या निरपेक्ष धावे
त्याला 'सुसंस्कृत' विशेषण हे मिळावे॥

ज्याला समस्त जग हे अपुलेच वाटे
दु:खी कुणीही बघून स्वमनात दाटे
ज्याला स्वदेश सगळे निजबंधू सारे
त्याला 'सुसंस्कृत' म्हणाल तरी खरे रे॥

पोळी तुपात भिजवील न आपुलीच
संसार जो करी न अन्य लुटून नीच
मोदे मरेल इतरां हसवावयाला
तुम्ही 'सुसंस्कृत' खरा म्हणणे तयाला॥

ना आढ्यता, सरलता मधुरा समीप
डोळे यदीय गमती अनुराग-दीप
कापट्य ना मनी, विनम्र विशुद्ध शील
त्याला 'सुसंस्कृत' अशी पदवी खुलेल॥

लावीत शोध म्हणूनी न सुधारलेला
ओतील तोफ म्हणूनी न सुधारलेला
ज्याचे उदार मन अंतर ते विशाल
त्याला 'सुसंस्कृत' असे म्हणणे खुशाल॥

जाईन मी मरून, ना दुसरे मरोत
जाईन मी शिणून ना दुसरे शिणोत
ऐसे म्हणे, हृदयी जो धरी दीनरंक
त्याला 'सुसंस्कृत' तुम्ही म्हणणे निशंक॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, मार्च १९३१

दुबळी मम भारतमाता !

दुबळी मम भारतमाता
दीन विकल दिसते अनाथा।। दुबळी.....।।

कोट्यवधी हे पुत्र असोनी, येती न कोणी ते धावोनी
आज तिला कुणी देई न हाता।। दुबळी.....।।

ये करुणाकर, ये मुरलीधर, भारतभूमी तुज ही प्रियकर
ये नतनाथ! खरोखर आता।। दुबळी.....।।

– अमळनेर, ऑगस्ट १९३१

●●

मरणही ये तरी वरीन मोदे

मरणही ये तरी वरीन मोदे
जननीचे परि जगी यश भरू दे।। मरणही.....।।

वीट वन्हित पडे
दृढ तरी ती घडे
तेज कष्टे चढे
हे कळू दे।। मरणही.....।।

हाल होवोत ते
चित्त ना मुळी भिते
दास्य जे जाळते
नष्ट करू दे।। मरणही.....।।

– अमळनेर, ऑगस्ट १९३१

● ●

उठ, झुगारून देई बेडी

उज्वला! निर्मला
हे भारतवर्षा
हे मंगलदेशा
उठ झुगारून देई बेडी दवडी स्वक्लेषा॥

कितीतरी, बापा! काळ लोटला तुजला रे निजुनी
सकल बंधने तोडी तडातड तेजस्वी बनुनी
अमृता! भारता!
शिर वर कर आता
उठ झणी आता
त्वत्पदावरी त्रैलोक्य उभे ठेविल रे माथा॥

पराक्रमाने तेजे आता दास्या तुडवावे
तुझे पवाडे जगात जरी रे सकळांनी गावे
पावना! मोहना!
रमणीया भव्या
स्तवनीया दिव्या
राष्ट्रांच्या तू शिरी शोभ रे अभिनव सत्सेव्या॥

तुझी संस्कृती अनंत, रुचिरा, निर्मल, अमरा, ती
धुळीत परके मिळवू पाहती, उठ सोड भीती
दुर्जया! निर्भया!
सुरवरमुनिपूज्या
त्रिभुवनसंस्तव्या
अनंत कीर्ती दिगंतात तू मिरवी निज दिव्या॥

तुझे बळ किती तुझी धृती किती ते आणी ध्यानी
अवनीवरती धन्य होऊनी शोभे स्वस्थानी
प्रेमळा ! कोमळा !
प्रखर बने बापा
हटवी निज तापा
दीनापरि ना पडुनी राही दूर करी पापा ॥

स्वातंत्र्याच्या स्वर्गी नांदे, दास्याते तोडी
दैन्य निराशा निरानंदता सकल झणी मोडी
सद्रता ! सुव्रता !
विक्रांता दावी
भाग्याला मिरवी
दुःस्थिती आपुली विपत्ती आपुली विलयाला न्यावी ॥

डोळे उघडून केवळ पाही धैर्य मनी धरुनी
नमेल अवनी सारी निजबळ येईल तुज कळुनी
दुर्धरा ! गंभीरा !
सागरसम धीरा
मेरूपरि धीरा
वीरा ! वासरमणिसम तळपे करी आत्मोद्धारा ॥

समय असा ना पुनरपि येईल विलंब ना लावी
व्हावा स्वातंत्र्योदय आता भाग्यवेळ यावी
सिंहसा भीमसा
ऊठ त्वेषाने
झळके तेजाने
दुर्गती आपुली विक्रमसिंधो त्वरित लयाला ने ॥

स्वाभिमानघन तू रे होई खितपत न पडावे
धावे, विजये जगी वैभवे तू रे शोभावे
ऊठ रे! ऊठ रे!
तू तर जगजेठी
कृती करी तू मोठी
त्वद्भाग्येदूवरी लोभू दे सकल-जगत्-दृष्टी॥

स्वतंत्र होऊन सच्छांतीच्या सुंदर संदेशा
तूच जगा दे हीच असे रे इच्छा जगदीशा
उज्वला! निर्मला
हे भारतवर्षा
हे मंगलदेशा
ऊठ झुगारून देई बेडी दवडी स्वक्लेशा॥

– त्रिचनापल्ली तुरुंग, ऑगस्ट १९३१

● ●

हा देश वैभवी न्यावा !

जगदीश दयाघन देवा
हा देश वैभवी न्यावा॥

तू सुंदर मंगलमूर्ती
पुरवावी मनीची आर्ती
हे दीन धरावे हाती
तू सकळ सिद्धीचा ठेवा॥ हा देश.....॥

बलदाता तू मतिदाता
तू गणपती ऐक्य-विधाता
भयहर्ता तू सुखकर्ता
आम्हांस समयी या पावा॥ हा देश.....॥

तू कलह सकळ हे मिटवी
तू प्रेम आम्हांला शिकवी
तू त्याग तपस्या शिकवी
जनमनी न तिमिर उरवावा॥ हा देश.....॥

करू देत माय निज मुक्त
उठू देत सर्व सत्पुत्र
ते सकल निज समर्पोत
हा लोभ सकळ हटवावा॥ हा देश.....॥

जरी होईल भारत मुक्त
तरी होईल जग सुखभरित
पावेल विषमता अस्त
आनंद जगी पिकवावा॥ हा देश.....॥

– अमळनेर, ऑगस्ट १९३१

●●

प्रिय भारता सुंदरा !

प्रिय भारता सुंदरा !
ज्ञानविहारा ! परम उदारा !
कुदशा जाईल तव कधी दूरा ? ॥ भारता..... ॥

सत्त्व कुठे तव ? त्याग कुठे तव ?
तोडी कवण तव सुयशो-हारा ? ॥ भारता..... ॥

पुत्र न दिसती, वैरी गमती
जे तुज लोटीती दुर्गति-दारा ॥ भारता..... ॥

शोक न करी तू प्रभूला प्रिय तू
अवतरून तुला तारील, मधुरा ! ॥ भारता..... ॥

– अमळनेर, ऑगस्ट १९३१

●●

भूषण जगताला

भूषण जगताला
होईल भूषण जगताला
भारत मिळवून श्रेष्ठ पदाला॥ भूषण.....॥

विद्या येतील कलाही येतील
भारत जरी हा स्वतंत्र झाला॥ भूषण.....॥

शिकविल समता, स्नेह, सुजनता
देईल जगता शांतीसुखाला॥ भूषण.....॥

प्रेमाच्या स्वर्गास विनिर्मिल
पूजील मग शुभ प्रभुपद-कमला॥ भूषण.....॥

–अमळनेर, ऑगस्ट १९३१

●●

हृदय जणू तुम्हां ते नसे!

हृदय जणू तुम्हां ते नसे॥
बंधू उपाशी लाखो तरीही
सुचति विलास कसे॥
हृदय..... ॥

परदेशी किती वस्तू घेता
बंधूस घास नसे॥
हृदय..... ॥

बाबू गेनू जरी ते मरती
तरीही सुस्त कसे॥
हृदय..... ॥

खादी साधी तीही न घेता
असून सुशिक्षितसे॥
हृदय..... ॥

माणुसकी कशी तीळ ना उरली
बसता स्वस्थ कसे॥
हृदय..... ॥

जगतामध्ये निज आईचे
हरहर होई हसे॥
हृदय..... ॥

कोटयवधी तुम्ही पुत्र असोनी
माता रडत बसे॥
हृदय..... ॥

देशभक्त ते हाका मारिती
त्यांचे बसत घसे॥
हृदय..... ॥

स्वदेशीचे ते साधे अजूनी
तत्त्व न चित्ती ठसे॥
हृदय..... ॥

बंधू खरा जो बंधुसाठी
प्राणही फेकितसे॥
हृदय..... ॥

पुत्र खरा जो मातेसाठी
सर्वही होमितसे॥
हृदय..... ॥

बंधू रडता आई मरता
कुणी का स्वस्थ बसे॥
हृदय..... ॥

– अमळनेर, सप्टेंबर १९३१

दिव्य मी स्वर्ग निर्मिन!

ध्येय देईन
दिव्य मी स्वर्ग निर्मिन

सचिंत सगळे दिसती लोक
जिकडे तिकडे भरला शोक
करून तयावर अमृतसेक
तया उठवीन॥ दिव्य.....॥

मेल्यापरि हे दिसती बंधू
उरला न दिसे जीवनबिंदू
निर्मून मी संजीवनसिंधू
तया जिववीन॥ दिव्य.....॥

गुलामवृत्ती जिकडे तिकडे
दुबळी वृत्ती जिकडे तिकडे
चैतन्याचे भरभरून घडे
तया पाजीन॥ दिव्य.....॥

स्वातंत्र्याची लावीन ज्योत
स्फूर्तीचा मी निर्मिन स्त्रोत
तेजाचा मी सोडीन झोत
दैन्य दडवीन॥ दिव्य.....॥

भेदभाव मी जाळीन सारे
ऐक्याचे मी सोडीन वारे
दिव्यबळाच्या जयजयकारे
राष्ट्र उठवीन॥ दिव्य.....॥

करीन त्यागाते उद्युक्त
निर्भयतेचे शिकविन मंत्र
नि:शस्त्राचे देईन शस्त्र
पंथ दावीन॥ दिव्य.....॥

आळस दवडून सेवा देईन
विलास दवडून विकास देईन
खेदा दवडून बोधा देईन
भाग्य देईन॥ दिव्य.....॥

कळकळ शिकविन तळमळ
शिकविन
सद्‌गुण संघटना मी वितरिन
सत्याचा सत्त्वाचा शोभन
ध्वज उभवीन॥ दिव्य.....॥

रूढी जाळून विचार देईन
हृदयमतीला निर्मळ करीन
श्रद्धा सद्धर्माला देईन
मोक्ष देईन॥ दिव्य.....॥

मंगल उज्वल ते देईन
पावन निर्मळ ते देईन
सुंदर सत्य शिवा देईन
देव देईन॥ दिव्य.....॥

– धुळे तुरुंग, मे १९३२

भारतमाता माझी लावण्याची खाण !

(नाचून म्हणावयाचे गान)

भारतमाता माझी लावण्याची खाण
गाईन तिचे गान, मी गाईन तिचे गान
करीन तिचे ध्यान, मी करीन तिचे ध्यान
भारतमाता माझी लावण्याची खाण
प्राणांचीही प्राण, माझ्या प्राणांचीही प्राण, माझ्या प्राणांचीही प्राण
भारतमाता माझी लावण्याची खाण॥

मांडीन निर्भय ठाण, मी मांडीन निर्भय ठाण
देईन माझे प्राण, मी देईन माझे प्राण
हातात घेतले आहे सतीचे मी वाण॥ गाईन..... ॥

जाळीन सारी घाण, मी जाळीन सारी घाण
छाटीन रूढीरान, मी छाटीन रूढीरान
हसवीन आईचे जे मुख झाले म्लान॥ गाईन..... ॥

उडवीन दाणादाण, मी उडवीन दाणादाण
करीन धुळधाण, मी करीन धुळधाण
स्वातंत्र्य-विरोधकां देतो मी आव्हान॥ गाईन.....॥

विसरेन देहभान, मी विसरेन देहभान
कापून देईन मान, मी कापून देईन मान
मातेला जगामध्ये देईन पहिले स्थान॥ गाईन.....॥

नुरविन कसली वाण, मी नुरविन कसली वाण
काढीन रुतले बाण, मी काढीन रुतले बाण
मातेला घालीन माझ्या हातांनी मी स्नान॥ गाईन.....॥

सर्वस्वाचे दान, करीन सर्वस्वाचे दान
घेतो आज आण, मी घेतो घोर आण
मातेला घडविन माझ्या मोक्षामृतपान॥ गाईन.....॥

–धुळे तुरुंग, मे १९३२

●●

भारतसेवा

प्रिय भारतभू-सेवा संतत करून
जाईन सुखाने मरून॥
जरी मातेचे कार्य न करितील हात
तरी झणी झडून जावोत
जरी मातेचे अश्रू न पुशितील हात
तरी झणी गळून जावोत
प्रिय बंधूंच्या उद्धृतीच्या कामात
हे हात सदा राबोत
हातांस एक आनंद
हातांस एकची छंद
तोडणे आईचे बंध
हे ध्येय करी करिता, तनू झिजवीन
जाईन सुखाने मरून॥ प्रिय..... ॥

जोवरी बंधू पोटभरी ना खाती
ना वस्त्र तदंगावरती
जोवरी त्यांना स्वपरमत्त रडविती
शतमार्गांनी नागविती
जोवरी त्यांना ज्ञानकिरण ना मिळती
अंधारी खितपत पडती
तोवरी न झोप घेईन
अंतरी जळून जाईन
सौख्यास दूर लोटीन
मी सुखवाया झटेन बांधव दीन
जाईन सुखाने मरून॥ प्रिय..... ॥

या शरीराचे जोडे, भारतमाते!
घालीन त्वत्पदी हाते
या बुद्धीला त्वदर्थ मी श्रमवीन
सेवेत हृदय रमवीन
जरी देहाचे करून, आई! बलिदान
स्वातंत्र्य येई धावून
तरी झुगारीन हा जीव
ही तुझीच आई! ठेव
तव फुलो वदन-राजीव
मी घेत अशी, आई! तुझीच गे आण
जाईन सुखाने मरून॥ प्रिय.....॥

मी प्राशीन गे मृत्युभयाचा घोट
होईन आई! मी धीट
मी खाईन गे भेदभाव हे दुष्ट
होईन, आई! गे पुष्ट
मग करण्याते, माते! तुजला मुक्त
सांडीन मी माझे रक्त
त्वच्चिंतन निशिदिन करीन
त्वत्सेवन निशिदिन करीन
सुखगिरीवर तुज चढवीन
मग भाग्याचे अश्रू चार ढाळून
जाईन सुखाने मरून॥ प्रिय.....॥

-धुळे तुरुंग, जून १९३२

●●

जा रे पुढे व्हा रे पुढे!

झोपू नको झणि ऊठ रे
पाहे सभोती जे घडे
घनगर्जना उठते नभी
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

रणभेरी शिंगे वाजती
ध्वनी काय ना कानी पडे?
पडलास मुर्दाडापरी
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

ललनाही सजल्या संगरा
नर केवि मागे तो दडे?
चल, ऊठ, जागृत सिंहसा
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

ना मेष तू तर मानुष
बें बें करोनी ना रडे
निजकर्मशक्तीस ओळख
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

बांधून मर्दा! कंबर
तू अंबरी वरती उडे
निजपंख-बल भुललास तू
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

जावो खचोनी धीर ना
लंघावयाचे हे कडे
दे हात मर्दासी खुदा
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

हे दुर्ग दुर्गम दुष्पथ
तरी ते फिरोनी तू चढे
पडण्यात ना अपमान रे
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

शतदा पडे तो रे चढे
बसुनी न काही ते घडे
पशु तो न जो यत्ना करी
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

पसरून आ येती जरी
पथी संकटे तरी ना अडे
बलभीम हो तू मारुती
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

गिळी राक्षसी तरी ना डरे
ये पोट फाडून ना रडे
मग हाक फोडी वीर तो
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

लाटा कितीही आदळो
शतचूर्ण त्या करिती कडे
गिरी ना खचे घन पाऊसे
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

जरी कष्ट-वृष्टी होईल
डोके करी मारापुढे
अभिमन्यू हो अभिराम तू
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

वाचनालय सातारा
विभाग

चैतन्य खेळो जीवनी
तू ना पडे जेवी मढे
हो स्फूर्ति मूर्त प्रज्वला
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

कृतिपंथ तू अवलंबूनी
करी बंद हे वाक्बुडबुडे
वाणी पुरे करणी करी
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

बाहु स्फुरो ना ओठ ते
तव पिळवटू दे आतडे
हा मृत्यू नाही गंमत
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

ओठांवरील प्रेम ते
ज्वाळेपरी ना धडधडे
ना पेटवी ते अंतर
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

ती तोंडदेखी आरती
ओवाळ ना तू यापुढे
स्वप्राण करी पंचारती
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

लागे दिव्याने रे दिवा
राखुंडी कामी न पडे
तो देत जीवन, जो जिता
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

मोक्षामृताचे मंगल
आणी भरोनी रे घडे
पाजी तृषार्ता आईला
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

माते स्वहाते लेववी
स्वातंत्र्यलक्ष्मीचे चुडे
सत्पुत्रधर्मा आचर
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

बघ मोक्षनगरद्वार हे
दिसते पुढे उघडे फुडे
तो भीरू कातर जो नुठे
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

कर्माबुधीमधी घे बुडी
त्या मुक्तिमौक्तिक सापडे
पापी करंटा जो नुठे
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

वरिते जयश्री त्या नरा
कर्मी निरंतर जो बुडे
ना कर्महीना वैभव
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

नरवीर-वृंद उठावती
निज कर्मतेचे चौघडें
हे ऐक गंभीर वाजती
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

शिर धूस टिप्पर घांईत
ना वाचवी निज कातडे
सेवेत मरतो तो जगे
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

कुरवाळितो स्वप्राण जो
मेलाच तो जरी ना सडे
जो प्राण दे, तो ना मृत
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

काळा कुरोंडी ही तनू
जरी मातृकामी ती पडे
सोने तिचे होई तरी
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

ज्या स्फूर्ती ना तिळ अंतरी
ती काय जाळावी धुडे
जरी न स्फुल्लिंग, न जीवन
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

ठिणगी पडू दे जीवनी
वीरापरी व्हा रे खडे
रक्तध्वजा धरुनी करी
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

जरी मूठभर तरी ना भय
व्हा छातीचे ना बापुडे
व्हा सिंह व्हा नरपुंगव
जा रें पुढे व्हा रे पुढे॥

खाऊ न केव्हाही कच
माघार शब्द न सापडे
कोशात बोला आमुच्या
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

कर्मात आत्मा रंगवा
आत्मा जरी कर्मी जडे
स्वातंत्र्य तरी ते लाभते
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

सेवेत आत्मा ओतणे
मांगल्य-मोक्ष श्रीकडे
हा पंथ एकच जावया
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

स्वार्थी निखारा ठेवुनी
रमतो स्वकर्मी जो मुदे
तो मुक्त होतो आयका
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

शिवते निराशा ज्यास ना
लोभाशि ज्याचे वाकडे
तो मुक्त होतो आयका
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

कर्मी अहोरात्र श्रमे
परि मान किर्ती न आवडे
तो मुक्त होतो आयका
जा रे पुढे व्हा रे पुढे॥

 / गुरुजी साने .

न विलास घे, स्व-विकास घे
निंदादिके जो ना चिडे
तो मुक्त होतो आयका
जा रे पुढे व्हा रे पुढे।।

जे अंबरात उफाळती
ना लोळती शेणी किडे
ते मुक्त होती आयका
जा रे पुढे व्हा रे पुढे।।

सर्वत्र करी संचार जो
कोठेच काही ना नडे
तो मुक्त होतो आयका
जा रे पुढे व्हा रे पुढे।।

करुनी महाकृतीही जया
अवडंबराचे वावडे
तो मुक्त होतो आयका
जा रे पुढे व्हा रे पुढे।।

शिर घेऊनी हातावरी
जो कर्मसमरी या लढे
करी माय अमरा तो निज
जा रे पुढे व्हा रे पुढे।।

जरी व्हाल योद्धे संयमी
तरी मोक्षफळ हाता चढे
फाकेल भुवनीं सु-प्रभा
जा रे पुढे व्हा रे पुढे।।

नवमंत्र घ्या तेजे नटा
व्हा सिद्ध सारे सौंगडे
चढवा स्वमाता वैभवी
जा रे पुढे व्हा रे पुढे।।

–नाशिक तुरुंग, जानेवारी १९३३

• •

बलसागर भारत....

(साने गुरुजींच्या देशभक्तीपर गीतांचा संग्रह)

साने गुरूजींचा पिंड हा मूलत: कवीचा होता. ते कवी हृदयाचे होते. 'या कविता म्हणजे माझे जीवन!.....' असे त्यांनीच म्हटलेले आहे.

गुरूजींची देशभक्ती व स्वातंत्र्यनिष्ठा प्रखर होती. भारतमातेचे दास्य त्यांच्या भाववृत्तीला असह्य वाटत असे. ते स्वत: स्वातंत्र्यलढ्यातील एक लढवय्ये असल्यामुळे त्यांच्या राष्ट्रीय कवितांना व गीतांना हृदयाच्या तळमळीबरोबरच अनुभवाचे तेज लाभलेले आहे.

साने गुरूजींची देशभक्तीपर काव्यरचना ही शाहिरी ताणाची नसली तरी दमदार अशा शाहिरी बाणाची मात्र आहे. प्रसंगाप्रसंगाने खेड्यापाड्यांतून व शहरांतूनही लोकजागृतीसाठी त्यांनी ही कविता लिहिली आहे.

साने गुरूजींच्या या देशभक्तीपर कवितांमधून त्यांचे, देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी पराकोटीच्या त्यागासाठी सिद्ध असणारे, क्रांतिकारक व्यक्तिमत्त्व प्रकट होते.